

ELTEMPS d'història

Els robatoris del franquisme

3 EDITORIAL / 4 APUNT La División Azul / 8 FER I DESFER / 9 DOSSIER
L'estraperlo, el negoci de la fam / 13 La negociació de 12.000 milions
de pessetes / 18 Justícia a l'inrevés: la confiscació als partits
i sindicats / 20 L'espoli de béns a particulars de Mallorca
22 El col·lapse del republicanisme / 24 El robatori de documentació
28 Els Castillo: la presa de vaixells estrangers / 31 HISTÒRIA EN
LLIBRES

Que el règim franquista fou un sistema de dominació política repressiu i espoliador només uns pocs nostàlgics –i uns quants apologetes d'idees reaccionàries– ho podrien posar en dubte a aquestes altures.

En primer lloc, espolià vides humanes. Els militars que es revoltaren el juliol del 1936 foren els responsables d'una sagnia humana com no s'havia produït en cap altre moment de la història dels nostres països i de l'estat espanyol. I les morts no es van aturar l'any 1939, sinó que van perdurar gairebé fins a la mort del dictador, ara farà vint-i-nou anys. Robar la vida és el pitjor delictes que es pot cometre contra la humanitat. I així està estipulat en el dret universal.

Els robatoris del franquisme

Però el règim franquista espolià també l'esperança que molts milers d'homes i dones d'aquest país havien dipositat en la República, en el seu intent de modernitzar les obsoletes estructures de l'estat i de convertir Espanya en un estat modern. Espolià l'esperança en el futur, en la possibilitat de seguir somniant en un món millor, en la necessitat de la utopia tan imprescindible per a milions d'éssers humans. A molts joves que van sobreviure els robà la joventut que ja mai no van poder recuperar. Espolià la història, robà un temps històric preciós que féu retrocedir desenes d'anys l'estat cap al passat. Cap altra guerra, cap altre règim polític no havia fet retrocedir la història com ho va fer el franquisme. Amb complicitats. Amb moltes complicitats de grups socials, institucions sagrades i personalitats que avui passen per ésser dignes demòcrates de tota la vida.

I en el sentit més prosaic, espolià també béns materials dels més diversos. Va especular amb la fam que durant més de deu anys va patir la immensa majoria de gent d'aquest país. Va estafar els qui després de la guerra van creure que els bescanviarien amb "moneda nacional" les pessetes republicanes que havien estalviat. Va embargar béns a particulars i a partits emparat en una llei de dubtosa legalitat que el règim mateix havia dictat. Va robar el patrimoni històric i documental d'institucions, partits i personalitats. I, fins i tot, aplicant la llei de guerra, va robar vaixells amb els quals va construir una flamant empresa estatal.

L'aniversari de la mort del dictador pot ser una bona oportunitat per recordar aquests robatoris, tantes espoliacions comeses, tantes malvestats, en un moment en què la memòria, no ens cansarem de repetir-ho, continua sent garantia de futur.

“Espolià la història, robà un temps històric preciós que féu retrocedir desenes d'anys l'estat cap al passat. Cap altra guerra, cap altre règim polític no havia fet retrocedir la història com ho va fer el franquisme”

Coordinació: Pelai Pagès i Miquel Payeras.

Col·laboradors: Antoni Marimon, Eladi Miramar, Fernando Miguel Pérez, Josep Maria Sans i Josep Miquel Santacreu.

Documentació gràfica: Jesús Prats.

Producció: Josep Agustí, Miquel Benítez, Laia Carreras, Víctor Maceda i Vanessa Prieto.

La División Azul

D'actualitat pels desgraciats fets del passat
12 d'octubre a Madrid, és bo recordar què va ser
aquella famosa División Azul del franquisme.

Després de la caiguda del teló d'acer, a pocs quilòmetres al sud de Novgorod (Rússia), a Pankovska, els alemanys adquiriren uns terrenys on hi havia el cementiri de la primera divisió nazi de la Luftwaffe. El 1996, i gràcies al conveni signat entre el titular del Ministeri de Defensa espanyol Federico Trillo –del Partit Popular– i l'associació alemanya Volksbund –creada el 1917 i encarregada de la recuperació de les restes mortals dels soldats alemanys de la Primera i la Segona Guerra Mundial i la conservació dels cementiris militars–, un 20% del terreny de l'esmentat cementiri quedà reservat per a l'anomenada División Azul. El setembre del 1997, amb la presència d'exdivisionaris, familiars dels morts, simpatitzants, autoritats locals i excombatents russos, es procedí a l'enterrament dels primers 38 espanyols i a la inauguració d'un monòlit construït a càrrec del Ministeri de Defensa. Un sacerdot catòlic polonès beneficà el cementiri.

A principi del mes d'octubre del 2003, l'executiu popular de José María Aznar declarava que el febrer de l'any 2002 la Volksbund havia aixecat 1.162 cadàvers de divisionaris espanyols, 829 dels quals ja estaven enterrats a Pankovska. La quantitat abonada a la Volksbund al llarg de cinc anys per la seva tasca s'elevava a 90.000 euros i la despesa de condicionament del cementiri era de 40.000.

La pau dels cementiris. Quan l'abril del 1939, amb el vistiplau de les democràcies europees, els rebels franquistes s'erigien com a vencedors de la Guerra Civil, el silenci planava sobre l'enorme ossari en què s'havia convertit

EL TEMPS

l'estat espanyol. L'economia havia fet un gran salt enrere: a la pèrdua de milers de vides humanes s'afegia la caiguda de la producció agrària, la ramaderia delmada, les destruccions d'indústries i d'infraestructures, els pagaments d'armament fets amb l'or del Banc d'Espanya pels republicans, els deutes contrets pels rebels amb els feixistes i els nazis, la manca de divises, etc. En l'àmbit internacional, el franquisme havia declarat la seva neutralitat des dels dies de la crisi de Txecoslovàquia (la tardor del 1938). L'equidistància dels blocs enfrontats en el continent europeu era defensiva pels sectors de la dreta tradicio-

Per ordre de l'Estat Major Central de 28 de juny del 1941 va constituir-se la "divisió de voluntaris"; almenys el 50% dels components eren trets de les files. De tots ells se n'encarregà en un principi el general Agustín Muñoz Grandes, substituït a finals del 1942 per Emilio Esteban Infantes.

nal i catòlica de la dictadura, però l'ascens de Ramón Serrano Suñer i el seu projecte neofalangista decantaren progressivament el franquisme cap a la vinculació amb Alemanya i Itàlia. Tanmateix, l'estiu del 1939, davant el possible esclat d'una guerra europea, Franco manifestava clarament a alemanys i italians que els esforços del seu règim se centrarien en la reconstrucció econòmica del país. Poc després d'iniciar-se la Segona Guerra Mundial, a Burgos, el 4 de setembre del 1939, Franco publicava un decret on ordenava la més estricta neutralitat als súbdits espanyols d'acord amb les lleis vigents i els principis del dret públic internacional. Tot i aquesta declaració de neutralitat, la premsa traslluïa les simpaties del franquisme amb l'Eix i el desig de crear un front occidental antisoviètic.

Amb el ràpid i inesperat esfondrament de França el juny del 1940 per l'atac de la Wehrmacht, semblava que la guerra tindria una durada breu, per la qual cosa el franquisme decidí repensar la seva estratègia per sumar-se als vencedors sense haver de fer excessius sacrificis. L'entrada d'Itàlia a la conflagració el 10 de juny determinà la dictadura espanyola a canviar el seu estatus de neutralitat pel de "no-bel·ligerància".

Tot i que l'exèrcit espanyol estava mal armat i mancat de preparació, la no-bel·ligerància franquista provocà l'alarma d'americans i britànics, motiu pel qual el *premier* britànic Winston Churchill pressionà Madrid exhibint el convincent argument de l'economia perquè no entrés en la guerra. La cimera d'Hendaia entre Franco i Hitler, l'octubre del 1940, va acabar com el rosari de l'aurora: la desconfiança de Franco envers una immediata victòria d'Alemanya i les seves exigències territorials sobre el Marroc francès van irritar especialment Hitler, mentre aquest no estava disposat a indisposar-se amb la França de Vichy per les exigències espanyoles. "És intolerant; aquesta gent —va comentar Franco a Serrano Suñer— volen que entrem en la guerra a canvi de res."

Contra Rússia. El 22 de juny del 1941 les forces del III Reich, amb el suport de Romania, Itàlia, Eslovàquia i

Hongria, començaven la invasió de la Unió Soviètica. Per als franquistes, la nova situació dinamitava l'inintel·ligible pacte germanosoviètic i el camí de la lluita de l'Occident contra el règim soviètic quedava expedit. En aquest clima d'eufòria, a Madrid es formà una gran manifestació teòricament espontània que va recórrer els carrers i desembocà davant la Secretaria General del Movimiento ubicada al cèntric carrer d'Alcalà. Els manifestants s'oferien per lluitar contra el comunisme i demanaven la participació de l'estat espanyol en la "croada antibolxevic i la defensa d'Europa". Serrano Suñer, ministre d'Afers Exteriors, s'adreçà als manifestants i pronuncià la lapidària frase que per mèrits propis ha passat a la història: "Rússia és culpable!". Tot seguit continuà l'arenga dient: "Culpable de l'assassinat de José Antonio, el nostre fundador. Culpable de l'assassinat de tants camarades i de tants soldats que caigueren en la guerra provocada per l'agressió del comunisme rus. La destrucció del comunisme és condició necessària per a la supervivència d'una Europa lliure i civilitzada." Aprofitant l'estat d'exaltació que es vivia, de manera planificada un grup de persones intentà assaltar l'ambaixada britànica. Les càmeres d'un equip de cinema alemany que tenia coneixement que es produiria aquesta acció filmaren fins al darrer dels detalls. Franco restà importància a l'incident i l'atribuí a un grup de joves exaltats. Pocs dies després, el diari falangista *Arriba* feia pública la decisió del Govern d'enviar al front rus una unitat combatent formada per voluntaris. La Falange procedí a l'obertura de banderins d'enganxament als quals els voluntaris —que constituïren la División Española de Voluntarios, més coneguda com la División Azul a causa del color de la camisa dels falangistes— afluirien massivament.

Els primers a allistar-se foren els falangistes més ideologitzats que veïen com el règim franquista s'allunyava del seu ideari polític: Dionisio Ridruejo, Agustín Aznar, José Miguel Guitarte, Eduardo Rojas, José María Gutiérrez del Castillo, Carlos Pinilla, Vicente Navarro Vergara, Alberto Martín Gameiro... D'altra banda, en el si de la unitat

Un grup d'oficials espanyols, ja vestits amb l'uniforme alemany, a la seva arribada a Berlín.

de seguida es registraren tensions, ja que a la manca de camises blaves s'hi afegí la desarticulació dels grups d'afinitat falangista pels comandaments de l'exèrcit. La ràpida tramesa de les camises blaves per la Jefatura Provincial de Madrid apaivagà el malestar.

A pesar que Serrano Suñer pretenia que el control de la División estigués en mans dels falangistes, foren els militars els que se'n feren càrrec. Tots els comandaments de posició superior al d'alferes eren militars professionals de les Forces Armades. L'artífex d'aquest disseny fou el general carlí José Enrique Varela Iglesias, que a més aconseguí la incorporació com a voluntaris a la unitat de soldats de reemplaçament de Lleida i Barcelona. L'excés de voluntaris determinà establir un sistema de relleus que permetés al major nombre possible anar al front rus. Per la División Azul –comandada pel general pronazi Agustín Muñoz Grandes, un militar professional company de Franco al Marroc i que participà activament en la Guerra Civil– passaren uns 46.000 homes.

El 13 de juliol sortien de l'estació del Nord de Madrid en ferrocarril les primeres unitats divisionàries, seguides de les de les altres regions militars. El punt de destinació era el campament de Grafenwöhr (Baviera), on els voluntaris, després de rebre instrucció militar, foren equipats amb uniformes, material i armament i es convertiren en la 250ena Divisió d'Infanteria de la Wehrmacht.

D'altra banda, i sense tenir cap relació amb la División Azul, també participa-

ren com a voluntàries cinc esquadrilles d'aviació. Eren les Escuadrillas Azules. La primera havia sortit de Madrid el 24 de juliol. Reberen instrucció a Berlín i foren agregades al 27 Grup de Caça comandat per Wolfram von Richtofen, un veterà que havia estat al front de la Legió Cóndor durant la Guerra Civil espanyola. Tant la División com l'Esquadrilla juraren fidelitat al Führer en la seva lluita contra el comunisme.

En primera línia. L'activitat militar de la unitat espanyola fou molt notable i els seus 17.046 soldats que partiren de Grafenwöhr manifestaren una gran valentia en els combats. Assignada al Grup d'Exèrcits del Nord, el 12 d'octubre la División Azul es desplegava a la riba oest del riu Volchov, al sector de Novgorod, i pocs dies després tenia les primeres baixes en participar en l'operació d'establiment d'un cap de pont a l'est del riu. El mes de novembre ocupà els llogarrets d'Otenski, Possad i Poselok, i es mantingué en els dos primers repel·lint els atacs dels soviètics i amb temperatures de -40°C , les quals ocasionaren un elevat nombre de pèrdues d'efectius fins que el comandament alemany n'autoritza l'evacuació. A principi del gener del 1942 s'ordenà a la seva companyia d'esquiadors que anessin a socórrer una guarnició alemanya que estava encerclada pels soviètics a Vsvad, al sud del llac Ilmen. L'expedició aconseguí el seu objectiu, però dels 206 homes que sortiren sols en retornaren dotze. Juntament amb els alemanys, els divisionaris participaren en la liquidació de la "Bossa de Volchov", a l'oest d'aquest riu, en la qual es feren més de cinc milers de presoners russos. El maig del 1942 començaren a arribar de l'estat les unitats que cobriren les baixes i que rellevaren els soldats divisionaris.

L'agost del 1942 la División Azul s'incorporava al front de Leningrad per participar en l'ocupació de la ciutat. En suspendre's l'atac, els espanyols ocuparen un sector defensiu en una antiga zona residencial dels tsars, on patiren moltes baixes a causa de l'artilleria i dels franc-tiradors russos. D'altra banda, el reeixit desembarcament a l'Àfrica del Nord de les forces angloamericanes el mes de

novembre (Operació Torch) tingué com a conseqüència immediata el lleu del general Muñoz Grandes —a qui Hitler condecorà pels seus serveis amb la Creu de Ferro amb fulles de roure— pel general Emilio Esteban Infantes.

El combat més important en què participaren els expedicionaris espanyols tingué lloc a Krasny Bor el febrer del 1943, moment en el qual els soviètics —que havien aconseguit trencar el bloqueig de Leningrad— llançaren una potent ofensiva des del sector de Kolpino. L'ofensiva fou aturada i els espanyols tingueren 3.645 baixes entre morts, ferits i desapareguts, a més de 300 presoners.

L'èxit de les armes aliades mogué Franco a retornar a l'estatus de neutralitat el mes d'octubre i a retirar la División Azul. La presència espanyola quedà aleshores reduïda a un contingent irreductible d'uns 2.000 homes, que constituïren la Legión Española de Voluntarios —coneguda com a Legión Azul—, la qual actuà en el front nord, en una zona pròxima a Leningrad. En produir-se la contraofensiva soviètica de l'hivern del 1943-44 es retirà conjuntament amb les forces alemanyes. El mes de març del 1944 Madrid ordenà el retorn d'aquesta unitat. També retornaren a l'estat espanyol els membres de l'Escuadrilla Azul que havien actuat en les regions del centre i en l'ofensiva alemanya contra Moscou. Totes les persones que decidissin prestar serveis militars als governs dels països bel·ligerants quedaven ara subjectes a la pèrdua de la nacionalitat espanyola; Franco no volia quedar-se en un terreny perillós quan la caiguda del nazifeixisme es veia més que probable. A més, ja havia tingut prou fortuna que Stalin no hagués reaccionat a l'enviament de la División declarant la guerra a l'estat espanyol. Un reduït grup de legionaris optaren per incorporar-se a les SS, i al costat d'aquestes lluitaren en la defensa de Berlín fins al moment de la seva caiguda. La majoria d'ells moriren en els combats. La tornada dels expedicionaris per Irun no despertà, ni de lluny, l'eufòria que havia provocat la seva marxa. Els voluntaris blaus havien abandonat els fronts de Rússia per imperatius polítics, i darrere seu deixaven prop de 5.000 morts i un grup de preso-

ners que passaren a engruixir el Gulag. De les vicissituds d'aquests presoners que foren posats en llibertat l'abril del 1954 n'ha deixat testimoni, entre altres, el capità Teodoro Palacios Cueto en el llibre *Embajador en el infierno*.

Record, homenatge i història. En els anys 1942-43, a Madrid, mares i familiars dels divisionaris morts feien reunions i celebraven misses pels seus difunts. Aviat, però, el tema central de les reunions fou les actuacions que calia fer per aconseguir l'alliberament dels que estaven empresonats a la Unió Soviètica. Aquestes trobades cristal·litzaren en la creació de l'Hermandad de Familiares de Caídos y Ex Combatientes de la División Azul, que a partir del 1954 passà a denominar-se Hermandad de la División Azul (actualment té menys d'un miler de socis, que són excombatents i familiars de primer grau). Per preservar el record quan els excombatents hagin mort, el capítol general de l'Hermandad acordà per unanimitat, el 25 de juny del 1990, la constitució de la Fundación División Azul, reconeguda i inscrita en el Registre de Fundacions pel Ministeri de Cultura. Els seus fins estatuaris són, entre altres, l'estudi, la difusió i el coneixement del que fou i representà la División Española de Voluntarios, la seva successora Legión Azul i l'Escuadrilla Azul, així com el record i l'homenatge als que moriren defensant “els seus ideals i la seva fe enquadrats en la División Azul”. Per això, la Fundación declara que disposa a la seva seu d'un arxiu documental, una biblioteca especialitzada bàsicament en temes divisionaris i de la Segona Guerra Mundial, hemeroteca, sala de conferències, etc.

L'any 2002, el Govern del Partit Popular, a través de l'Institut de Migracions i Serveis Socials del Ministeri de Treball, subvencionava amb 6.130 euros l'Hermandad. El 14 d'octubre del 2003 el Grup Parlamentari Popular es quedà sol en el Congrés dels Diputats en negar-se a promoure la retirada de subvencions de l'executiu a l'Hermandad perquè “justifica el nazisme i enalteix Francisco Franco i José Antonio Primo de Rivera”.

Daniel Díaz i Esculies

El 22 de juny del 1941, les forces del III Reich començaven la invasió de la Unió Soviètica. Per als franquistes, la nova situació dinamitava l'inintel·ligible pacte germanosoviètic i el camí de la lluita de l'Occident contra el règim soviètic quedava expedit. En aquest clima d'eufòria, a Madrid es formà una gran manifestació teòricament espontània. Els manifestants s'oferien per lluitar contra el comunisme i demanaven la participació de l'estat espanyol en la “croada antibolxevic i la defensa d'Europa”. Serrano Suñer, ministre d'Afers Exteriors, s'adreçà als manifestants amb la lapidària frase: “Rússia és culpable!”.

La franquista era una economia intrínsecament corrupta: l'estraperlo a l'engròs feia fortuna, mentre que el petit, per sobreviure, era perseguit.

L'estraperlo, el negoci de la fam

Una de les característiques que va definir més bé la llarga postguerra franquista, per a la immensa majoria de la població que la va patir, foren la fam i la carestia de les subsistències, que s'associaven a tot un seguit de fenòmens com les cues, les restriccions energètiques, les cartilles de racionament i, sobretot, l'estraperlo.

Fenòmens tots que ajuden a explicar l'elevada mortaldat de la societat de postguerra i que malalties com la tuberculosi fossin molt generalitzades i esdevinguessin mortals de necessitat.

L'estraperlo, una conseqüència de l'autarquia. L'"estraperlo" ben aviat va ser el concepte que va utilitzar la immensa majoria de la població per designar les pràctiques comercials il·legals i el mercat negre, i els "estraperlistes" eren, inevitablement, els seus protagonistes.

El concepte, netament hispànic i sense traducció a cap altra llengua, havia sorgit l'any 1935, en plena República, arran de l'escàndol del mateix nom que va afectar negativament el Govern de centre-dreta d'Alejandro Lerroux. Straperlo era el nom d'una ruleta que havien inventat el ciutadà holandès o austríac –les fonts no es posen d'acord sobre el seu origen– Daniel Strauss i el seu amic Perlo i que intentaven introduir als casinos i sales de joc espanyols. Quan les autoritats la van prohibir a Sant Sebastià, primer, i després a Palma de Mallorca, hom va descobrir que els seus promotors havien pagat substanciosos suborns a diferents autoritats, entre qui es trobava un nebot de Lerroux, per poder-les comercialitzar. A partir d'aquest moment, l'estraperlo va fer

fortuna i va acabar essent el nom que el poble va utilitzar per donar a conèixer pràctiques mercantils irregulars.

Si bé durant la Guerra Civil ja es van practicar activitats estraperlistes, arran de la precarietat econòmica que es va viure a la rereguarda durant bona part de la contesa, va ser durant la llarga postguerra quan l'estraperlo va fer fortuna, fins a l'extrem que es va convertir en una activitat fonamental tant per a la vida econòmica espanyola com per a la subsistència de la majoria dels ciutadans. I era tan important aquest fenomen que es va estendre en el decurs de la dècada dels anys quaranta i bona part dels anys cinquanta, fins a l'extrem d'esdevenir bàsic per al funcionament de l'economia del país, tant per a l'economia domèstica de la majoria dels ciutadans com per a les activitats industrials.

El fet és que l'estraperlo era la conseqüència lògica del model econòmic que va adoptar el règim franquista bon punt acabada la guerra, i que no era altre que el sistema autàrquic. Sovint el franquisme, i més tard ho han continuat fent els seus apologetes, va justificar l'adopció de l'autarquia –que volia dir autosuficiència econòmica i tancament de fronteres– per les necessitats derivades de la situació en què havia quedat Espanya acabada la guerra: la reconstrucció econòmica del país, sense dependències ni subordinacions, només es podria fer de portes endins, seguint el model que l'Alemanya nazi havia aplicat durant els anys anteriors a la Guerra Mundial per tal de superar la gran depressió iniciada el 1929. Es tractava, ben cert, d'una opció clarament ideològica, d'acord amb

EL TEMPS

La Guàrdia Civil va perseguir de prop l'estraperlo, però no se'n van sortir del tot. De fet, eren estrictes amb les classes humils mentre s'eixamplaven grans riqueses gràcies a ell.

els paràmetres polítics de Franco, però en cap cas era l'única alternativa econòmica possible. El fet va ser que el Govern franquista, perquè quedessin clares les seves vinculacions ideològiques i les seves aliances, havia rebutjat un crèdit econòmic dels Estats Units l'any 1940.

D'aquesta manera, la política econòmica del nou estat passava perquè el país produís tots els béns que necessitava –tant de consum com d'equipament– i reduís al mínim la seva dependència econòmica de l'exterior. En definitiva, que fos autosuficient. I que, si convenia, produís els substitutius d'aquelles primeres matèries que importava.

La segona característica bàsica del model adoptat pressuposava també l'intervencionisme de l'estat en matèria econòmica, un intervencionisme que s'havia iniciat ja durant la guerra i que, naturalment, ara es prolongaria més enllà del que podia ser desitjable. És cert que es tractava d'un intervencionisme que, segons els seus teòrics, havia de respectar la iniciativa privada, i es plantejava com una ajuda, un control i una guia per a l'activitat privada. Però a l'hora de la veritat l'estat intervindria en determinats aspectes de la vida econòmica de manera decisiva. Per exemple, en el tema de les subsistències, va tenir una paper fonamental a l'hora de fixar-ne els preus i de controlar el mercat de distribució.

És prou conegut que ja el 1937, en plena guerra, a Burgos, va crear el Servicio Nacional del Trigo, l'organisme oficial que disposava del monopoli exclusiu pel que fa a la compra i distribució del blat, de tal manera que tots els pagesos es veien obligats a vendre el blat a l'estat al preu que fixava el Servicio esmentat. També fixava el preu de productes energètics com és el cas de l'electricitat, que tenia un important paper en la vida industrial. Com ha explicat en Carles Sudrià, el fet de marcar uns preus molt baixos a l'electricitat va frenar les empreses elèctriques a invertir en les seves instal·lacions, i quan la demanda va augmentar, precisament arran dels baixos preus i de l'escassetat d'altres fonts d'energia, van començar les restriccions energètiques, que van durar més de deu anys i que van afectar molt negativament la producció industrial.

El control del mercat: la justificació de l'estraperlo. El resultat d'aquesta política, que es va iniciar en el marc d'una Europa en guerra, i quan els països bel·ligerants passaven penes i treballs per satisfer les seves necessitats, ha-

via d'ésser necessàriament l'escassetat i aquesta escassetat justificava precisament el control rigorós que l'estat franquista va imprimir els intercanvis.

De bell antuvi es va establir el sistema del racionament dels productes de primera necessitat: el pa, l'oli, l'arròs, els llegums, el sucre... tot estava racionat. Cada família disposava d'una cartilla de racionament amb cupons numerats i referències als diferents productes racionats. Les disponibilitats depenien del nombre dels membres de cada família i de les seves edats. I l'estat puntualment determinava el preu de venda al públic de cada producte. Era normal que la premsa publicués aquells productes que es posaven a la venda un dia o altre. Per exemple, *La Vanguardia Española* del dia 4 de gener de 1941 anunciava que aquell dissabte es posarien a la venda a Barcelona cigrons secs, contra el lliurament del cupó de "llegums" número 4, i a 4,50 pessetes el quilo, i sucre contra el lliurament del cupó número 3 de "sucre" i a 3 pessetes el quilo. Perquè, efectivament, no es posaven a la venda tots els productes cada dia. Les restriccions eren rigoroses i les mancances molt substancials.

Si en les matèries d'alimentació i subsistències va estar vigent un sistema molt rígid, en el cas de les primeres matèries destinades a les indústries el sistema va ser similar: cada empresa disposava d'unes quotes (els *cupos*) que l'estat atribuïa segons les disponibilitats de les matèries en qüestió, i de la capacitat productiva i la importància que l'estat atorgava a l'empresa. Sudrià ha explicat l'arbitrarietat d'aquest sistema. Quan la primera matèria era d'importació, com en el cas del cotó, les disponibilitats depenien de la concessió de divises i de l'habilitat de l'empresari per fer-se amb les quantitats que necessitava. Altrament, l'estat donava prioritat a uns sectors de producció i a unes zones més que a altres. És el que s'esdevingué, per exemple, amb el carbó: Catalunya fou clarament discriminada en l'adquisició del carbó i les empreses catalanes en van disposar de molt menys que abans de la guerra tant pel fet que l'estat va privilegiar les indústries metal·lúrgiques –i la indústria catalana bàsicament se-

guia centrada en el tèxtil– com perquè Catalunya va ser considerada poc afecta al règim. Mentrestant, moltes quotes anaven a parar a intermediaris que les revenien a un preu molt superior al que l'havien comprat.

Perquè, inevitablement, un sistema tan rígid de control del mercat i dels preus només podia generar activitats econòmiques irregulars: a través de l'estraperlo al mercat negre es trobaven, a preus molt més elevats que els oficials, tot tipus de productes escassos o inexistents als mercats públics. I el mercat negre es va generalitzar de tal manera que es va convertir en absolutament indispensable per al funcionament de la societat i de l'economia espanyoles de postguerra.

Estraperlo de pobres, estraperlo de rics. De primer es va generalitzar l'estraperlo de subsistències, aquell estraperlo que practicava gairebé tothom per aconseguir sobreviure: la pagesa del Baix Llobregat que anava a Barcelona a vendre ous o pollastres per poder comprar sucre o cafè. O el botiguer que venia cafè –quan n'hi havia– de sota mà per poder comprar un bistec. Les xarxes estaven tan esteses que ningú no se'n podia escapar. I eren habituals els circuits que anaven de les zones rurals a les zones urbanes. I, sovint, com ja havia passat durant la guerra, es recorria a la barata, al vell sistema d'intercanvi de productes. Però allò que per als uns era una mera fórmula per intentar sobreviure, per als altres va ser una manera fàcil i ràpida de fer negoci. Avui sabem que, a desgrat de l'intervencionisme de l'estat i del seu afany per controlar la producció i la distribució, el pagès, sobretot el gran i el mitjà propietari, sempre va aconseguir ocultar una part important de la collita, que se n'anava cap al mercat negre. Alguns historiadors han considerat, per exemple, que el 50% de la producció de blat i un 34% de la d'oli d'oliva en el conjunt de l'estat va escapar dels controls oficials i es va comercialitzar a través del mercat negre. Antonio Calzado, per al cas del País Valencià ha posat de relleu recentment que els comerciants d'adobs es van enriquir amb l'estraperlo dels nitrogenats i fertilitzants.

També en el món industrial es va donar una situació similar. Sovint la pràctica usual per poder adquirir primeres matèries i no haver de paralitzar la producció exigia recórrer al mercat negre, on es podia trobar pràcticament de tot. En aquests casos sovint els beneficiaris eren els intermediaris, especuladors o estraperlistes, que rebien els favors dels jerarques del sindicat de torn i de les autoritats encarregades de la distribució. D'aquí que no només s'enriquessin aquells que ja eren rics, sinó que sorgí una nova classe de "nous rics", un personal políticament i ideològicament identificat amb el règim, jerarques de la Falange o dels sindicats, que van acabar acumulant autèntiques fortunes a costa de la fam de la majoria de la població.

És veritat que l'estraperlo era considerat il·legal i per tant objecte de sanció. A la premsa eren habituals els requeriments perquè productors i magatzemistes declarassin les seves existències i les seves operacions comercials als organismes oficials. El gener de l'any 1941, per exemple, apareixia el següent avís de la delegació de Barcelona del Ministeri d'Agricultura: "Durant els primers dies del mes de gener, tant els magatzemistes d'oli d'oliva, com els encarregats de dipòsits i molins tenen l'inexcusable obligació de presentar declaració jurada de les seves existències i operacions realitzades, els primers i els segons, de la quantitat d'oli d'oliva produït des que començà la campanya." Però les autoritats eren conscients de l'ocultació, perquè immediatament apel·laven al patriotisme dels declarants i a les inspeccions futures amb els següents termes: "És de suposar que el patriotisme de tots i el desig de servir a l'Economia Espanyola els portarà a ser absolutament verídics en les seves declaracions, però, per si hi hagués qui el desig d'obtenir guany il·lícit el conduís a ocultar una part de les seves existències, o de l'oli que haguessin fabricat, el Sindicat Nacional adverteix que té preparat un Cos d'Inspectors que a partir del dia 10 de gener es dedicaran a efectuar comprovacions de les declaracions presentades." No cal dir que la nota acabava amb l'amenaça de lliurar els defraudadors a la Fiscalia Superior de Taxes. Però, a desgrat de tot, com hem

EL TEMPS

El llançament de bosses amb productes sense declarar era ben usual. A la mar, o a la vora de les vies del tren, hi havia un contacte que ho rescataria. La meitat del blat que es conreava a l'estat evitava el control del règim.

vist, el 34% de l'oli que es produïa en el conjunt de l'estat no va ser declarat.

En la pràctica les autoritats franquistes i la Guàrdia Civil es van limitar a perseguir i a multar el petit estraperlo, aquell que practicava tothom per poder sobreviure, mentre existia una clara tolerància envers l'estraperlo a l'engròs, que va permetre amassar importants fortunes i en què hi estaven implicats significatius personatges del règim. És el cas, per exemple, de Julio Muñoz Ramonet, propietari, entre altres, dels magatzems El Àguila, El Siglo o del Palau Robert de Barcelona. El seu poder econòmic, acumulat amb el vist-i-plau del règim gràcies a les seves complicitats polítiques, era tan gran que a la Barcelona de postguerra es va fer popular aquella dita segons la qual "*en el cielo manda Dios y en la tierra los Muñoz*". I és que la corrupció econòmica estava tan institucionalitzada a l'Espanya de la postguerra com ho podien estar la *querida* o els *mueblées*, els prostíbuls de luxe on la nova –i no tan nova– burgesia urbana anava a dilapidar una part dels seus enormes beneficis.

Les conseqüències de l'estraperlo. L'estraperlo no es va acabar amb la fi de la Segona Guerra Mundial. L'aïllament internacional del règim durant la segona meitat dels anys quaranta, com a conseqüència de l'alineament de Franco amb les potències nazifeixistes derrota-

des, li va servir d'argument per mantenir el mateix model. I de fet no va ser fins a la important crisi social que es va viure l'any 1951 –l'any de la vaga de tramvies de Barcelona– quan el règim va anar modificant aspectes concrets de la seva política econòmica. Les cartilles de racionament, per exemple, van desaparèixer aquell mateix any. I, per bé que la política econòmica global i el mateix model autàrquic no es van modificar del tot i de manera definitiva fins al Pla d'Estabilització de l'any 1959, l'estraperlo va anar desapareixent en el decurs dels anys cinquanta.

L'etapa de vigència havia estat certament molt –massa– llarga, i les conseqüències foren, per tant, de llarga durada. En primer lloc, perquè van mantenir la immensa majoria de la població en el llinard de la supervivència i de la misèria. La gana va esdevenir la virtut d'unes classes populars que semblava que havien de pagar una penitència molt dura per haver perdut la guerra. El procés inflacionista que es va viure durant tots aquests anys anava acompanyat d'una important contenció salarial. Sovint s'ha destacat també que Catalunya va ser especialment penalitzada durant aquest període. Però potser caldria matisar. És cert que els índexs de producció industrial van caure per sota dels nivells anteriors a la Guerra Civil, i que fins el 1951 no es va reprendre una certa dinàmica de creixement econòmic, però no ho és menys que aquest va ser el preu que la burgesia catalana va haver de pagar perquè el règim li garantís la pau social: el control dels salaris, la prohibició dels sindicats de classe i de les vagues, etc. Finalment, tantes fortunes acumulades, a costa de la fam de la majoria de la població, van generar una important acumulació de capital que una dècada més tard afloraria a la superfície i, en els anys seixanta, els anys del *desarrollismo*, s'invertirien en les noves activitats econòmiques. La postguerra semblava ja llunyana, però era evident que els vencedors en la guerra continuaven extraient beneficis econòmics de la seva victòria.

Pelai Pagès i Blanch
Universitat de Barcelona

La primera
decisió franquista
de política monetària:
el Banc d'Espanya
de Burgos negava
el valor a 12.000 milions
de pessetes emeses
pel Banc d'Espanya
de Madrid
durant la guerra.

La negació de 12.000 milions de pessetes

Amesura que les tropes de Franco van anar ocupant els territoris de la zona republicana, entre ells els Països Catalans, el Banc d'Espanya de Burgos anava aplicant-hi la seua normativa sobre les monedes i bitllets de curs legal. Com a resultat, 12.000 milions de pessetes que havia posat en circulació la central del Banc d'Espanya de Madrid durant la Guerra Civil de 1936-1939 deixaven de ser vàlids. Concretament, aquesta mesura es va aplicar a Castelló l'abril de 1938; al Principat i Menorca, entre gener i febrer de 1939; i, finalment, en la resta del País Valencià, a finals de març –al port d'Alacant, últim reducte republicà, l'1 d'abril.

Pèrdua dels diners republicans. Els catalans, menorquins i valencians, com tots els habitants de les zones republicanes, van perdre els seus estalvis de la nit al matí, tant els que guardaven

a casa en metàl·lic com els dipositats en bancs i caixes d'estalvi, perquè van veure blocades les llibretes d'estalvi que tenien saldos superiors als que hi havia el 18 de juliol de 1936, i perquè es van quedar sense diners en efectiu per comprar pa, llet, ous o qualsevol aliment necessari per a la subsistència immediata i diària. Hi arribava la fam i la urgència per aconseguir pessetes de Burgos per comprar menjar.

Avui encara hi ha a les cases dels avis capsetes amb aquells bitllets –de Negrín ens deien quan ens els ensenyaven–, que, tot i posar-los en circulació el Banc d'Espanya, no valien per a res de res. En canvi, de pessetes de Burgos no n'hi ha perquè eren escasses i difícils d'aconseguir. Feia falta moltes hores de feina i servilisme per poder guanyar unes poques, molt poques, d'aquelles pessetes. Per què el franquisme va imposar aquest càstig indiscriminat contra els catalans, menor-

Sèries dels bitllets que hi havia en reserva en la caixa del Banc d'Espanya de Madrid el 18 de juliol de 1936

Data d'emissió	Valors nominals dels bitllets	Sèries en reserva
1 de juliol de 1925	100 ptes. 1.000 ptes.	Sèrie D a partir del 2.000.000 Sense sèrie a partir del 3.646.001
24 de juliol de 1927	500 ptes.	Sense sèrie a partir del 1.602.001
15 d'agost de 1928	25 ptes. 50 ptes. 100, 500 i 1.000 ptes.	Sèrie A des del 778.0001 i la B tota Sèrie A des del 864.0001 i B tota Tots els bitllets
25 de abril de 1931	25, 50, 100, 500 i 1.000 ptes.	Tots els bitllets

Font: Santacreu Soler, J. M. (2002): *Peseta y política*, Editorial Ariel, SA, Barcelona, p. 90.

quins i valencians, així com murcians, andalusos, manxecs, madrilenys, bascos, asturians... en una paraula, els habitants de la zona republicana durant la guerra?

Dos bancs d'Espanya. En començar la guerra, l'estiu de 1936, el Banc d'Espanya es va dividir en dos, igual com tot l'estat espanyol. El 14 de setembre de 1936, la Junta de Defensa Nacional dels militars rebels va crear un Banc d'Espanya a Burgos contrari al Banc d'Espanya de Madrid. El de Madrid estava controlat pel Govern constitucional de la Segona República. Els consellers del Banc d'Espanya de Burgos, on hi havia també consellers fugitius de Madrid, van dir que eren l'únic i vertader consell del Banc d'Espanya i van negar la validesa del consell de Madrid. Els consellers de Madrid van dir el mateix i van negar la validesa del de Burgos. L'existència de dos bancs d'Espanya enfrontats va durar tota la guerra i, finalment, va guanyar la central de Burgos.

El 18 de juliol de 1936 hi havia en circulació uns 5.500 milions de pessetes en bitllets de les emissions del Banc d'Espanya de dates 30 de juny i 24 de setembre de 1906, 10 de maig i 15 d'agost de 1907, i una part dels de 100 i 1.000 pessetes de la de l'1 de juliol de 1925, de 25 pessetes del 12 d'octubre de 1926, de 500 pessetes del 24 d'agost de 1927 i de 25 i 50 pessetes del 15

d'agost de 1928. Les sèries restants estaven en reserva en la caixa del Banc d'Espanya de Madrid esperant que les posés en circulació per renovar els bitllets deteriorats que circulaven. Aproximadament, hi havia 12.000 milions de pessetes en bitllets en la caixa de la central de Madrid o contractats per a la seua fabricació en la casa impressora de Londres. La caixa del Banc d'Espanya de Burgos i de les sucursals que en depenien només tenia 123 milions de pessetes en monedes de plata i 393 milions en bitllets de reserva.

La comissió d'hisenda de la Junta Tècnica de l'estat franquista, el titular de la qual era Andrés Amando Reygonbaud, anuncià el 7 de novembre de 1936 que no reconeixeria els bitllets en reserva posats en circulació pel Govern de la República després del 18 de juliol de 1936. I un decret del 12 de novembre redactat a Salamanca va ordenar estampar un segell en tots els bitllets que estaven en circulació abans del 18 de juliol de 1936 i va invalidar tots els bitllets no estampats. Des d'aquest moment, els bitllets que no tenien el segell no valien. El segell era circular i estava format per dues circumferències concèntriques de 30 i 17 mil·límetres de diàmetre. En el centre hi havia una corona mural i, entre les circumferències, les paraules: "Estado Español · Burgos". Per la seua banda, un decret del 29 de novembre de 1936 del Govern de la República va prohibir la ti-

EL TEMPS

nença i circulació dels bitllets estampats per la Junta Tècnica de Burgos i va prohibir-ne la circulació.

Els bitllets estampats pels militars rebels van circular fins al 15 de maig de 1937 en l'Espanya de Franco. Llavors, Franco va ordenar substituir-los per uns de nova fabricació: els de l'emissió de Burgos del 21 de novembre de 1936 impresos a Alemanya.

El Banc d'Espanya de Burgos no tenia quasi bitllets en reserva, perquè els tenia Madrid, per la qual cosa el Consell del Banc d'Espanya de Burgos va decidir de fabricar-ne. Van contractar un fabricant alemany de Leipzig, Giesecke i Devrient, que va imprimir 96.820.000 d'exemplars de bitllets de 25, 50, 100, 500 i 1000 pessetes amb una data d'emissió que deia: "Burgos, 21 de noviembre de 1936". Els de 25, 50 i 100 pessetes els van posar en circulació el 25 de març de 1937, i els de 500 i 1.000, el 15 d'abril de 1937. També es van fabricar 183 milions més de bitllets amb data d'emissió de 20 de maig de 1938, que es van posar en circulació a partir del 8 de febrer de 1938, tot just quan esdevenia l'ocupació definitiva de Catalunya i Menorca. Les dues sèries fabricades a Alemanya van estar en circulació fins al 1970. El Consell del Banc d'Espanya de Burgos també va encarregar la fabricació de bitllets de 5 i 10 pessetes, segons el que ja estava previst pel Banc de Espanya el 1935. Els primers bitllets de 5 i 10

pessetes de Burgos es van posar en circulació el 14 de juny de 1937. La llei d'ordenació bancària vigent en les dues zones des d'abans de la guerra i durant la guerra obligava a mantenir en la caixa dels bancs tantes monedes de plata de 5 pessetes com bitllets posats en circulació de 5 i 10 pessetes. Ara bé, com que les emissions es van ampliar contínuament, es va anul·lar aquesta obligació el 20 d'abril de 1938.

Per la seua banda, el Banc d'Espanya de Madrid va posar en circulació la majoria dels bitllets que tenia en reserva, excepte el de 1.000 pessetes de l'emissió de 25 d'abril de 1931. Primer, va fer circular les sèries de les emissions de l'1 de juliol de 1925 i 24 de juliol de 1927, i els certificats de plata de 5 i 10 pessetes; després, les de 25 i 50 pessetes del 15 d'agost de 1928; el 1937, les de 100 pessetes de la mateixa emissió i les de 25 i 50 pessetes de la del 25 d'abril de 1931; i el 1938, les de 500 pessetes d'aquesta última emissió i les de 500 i 1.000 pessetes de data d'emissió 15 d'agost de 1928 i les 100 pessetes de la de 25 d'abril de 1931.

El Banc de Madrid també va executar els contractes de fabricació de bitllets vigents des d'abans de la guerra amb les cases angleses que treballaven per al Banc d'Espanya des de l'època de la dictadura de Primo de Rivera i, fins i tot, va dissenyar emissions noves. L'agost de 1938 va posar en circulació el bitllet de 50 pessetes de l'emissió del 22 de ju-

En començar la guerra, l'estiu de 1936, el Banc d'Espanya es va dividir en dos, igual que tot l'estat espanyol.

El 14 de setembre de 1936, la Junta de Defensa Nacional dels militars rebels va crear un Banc d'Espanya a Burgos contrari al Banc d'Espanya de Madrid. El de Madrid estava controlat pel Govern constitucional de la Segona República

Després de l'ocupació de Barcelona, les tropes franquistes van confiscar els bitllets de les caixes del Banc d'Espanya de Barcelona i van vendre en el sud de França 20 milions de pessetes d'aquests bitllets per solament 100.000 francs. La cotització internacional de la pesseta republicana va caure progressivament

EL TEMPS

liol de 1935 i, a finals de 1938, el de 500 pessetes de l'emissió del 3 de gener de 1935, ambdós fabricats per Thomas de la Rue. El 3 de juny de 1937, el Consell del Banc va decidir de fabricar uns bitllets de 25 pessetes amb data d'emissió del 31 d'agost de 1936, que va imprimir Thomas de la Rue a Anglaterra. El Govern de la República també va facultar el Ministeri d'Hisenda i Economia perquè fabriqués monedes noves de 50, 25 i 10 cèntims de pesseta el 24 de desembre de 1937. Se'n van fer 5 milions de pessetes en monedes de 50 cèntims. El 9 de gener de 1938 el Govern va decidir també la fabricació de certificats provisionals de moneda impresos sobre paper amb valors de 0,50, 1 i 2 pessetes per a canviar-los per les monedes de plata en circulació.

El Govern de Burgos també va manar fabricar bitllets i monedes de valors petits. Va fer una moneda de 25 cèntims de níquel. En van circular 60 milions d'exemplars fabricats per Berndorfer Metallwrenfabric A. G. (Berndorf) d'Àustria i la Casa de la Moneda de Viena. Per fabricar els bitllets va contractar la casa italiana Coen i Cartevalori de Milà, que va fabricar més de 220 milions de bitllets d'una i de dues pessetes que van estar en circulació fins al 1971.

Dues monedes en guerra. La separació de les dues pessetes, la republica-

na i la de Burgos, que també van començar a cotitzar separatament en els mercats internacionals, va ser utilitzada hàbilment pels franquistes com a arma de guerra econòmica. Les tropes franquistes, a mesura que conquerien territoris republicans, confiscaven els bitllets posats en circulació pel Banc de Madrid, que no valien res per a ells, i van constituir un fons d'utilització reservada amb els bitllets confiscats. Una part del fons s'utilitzava per a pagar els espies que hi havia en la zona republicana. L'altra es venia en els mercats internacionals al 30% del seu valor, amb la qual cosa debilitaven la cotització de la pesseta republicana i aconseguien divises per finançar operacions reservades.

José Ángel Sánchez Asiaín ha aconseguit documentar una d'aquestes vendes, la més escandalosa de totes. Després de l'ocupació de Barcelona, les tropes van confiscar els bitllets de les caixes del Banc d'Espanya de Barcelona i van vendre en el sud de França 20 milions de pessetes d'aquests bitllets per solament 100.000 francs. La cotització internacional de la pesseta republicana va caure progressivament. El juliol de 1938, 100 pessetes republicanes valien 26,30 francs a la Borsa de París; al desembre, només valien 9,10 francs; al gener de 1939, 6,28 francs, i, al febrer, solament 2,10 francs. La Borsa de París també negava la validesa de les pessetes republicanes, que ja no valien res pel març de 1939.

Sèries dels bitllets de les emissions del Banc d'Espanya de Madrid reconegudes pel Banc d'Espanya de Franco en 1939

Data d'emissió	Valors nominals dels bitllets	Sèries reconegudes pels franquistes*
1 de juliol de 1925	100 ptes. 1.000 ptes.	Sense sèrie i sèries A, B i C i la D fins al 2.000.000 Sense sèrie fins al 3.646.000
24 de juliol de 1927	500 ptes.	Sense sèrie fins al 1.602.000
15 d'agost de 1928	25 ptes. 50 ptes.	Sense sèrie i sèries A fins al 7.780.000 Sense sèrie i sèries A fins al 8.640.000

(*) Totes les sèries dels bitllets de les emissions de 30 de juny i 24 de setembre de 1906 i 10 de maig i 15 d'agost de 1907

Font: Santacreu Soler, J.M. (2002): *Peseta y política*, Editorial Ariel, SA, Barcelona, p. 117.

Que el Govern de Franco invalidara les pessetes republicanes no solament va causar un problema jurídic, econòmic, financer i bancari; també va ser un problema moral de primera magnitud. Així ho va reconèixer un informe de 23 de gener de 1938 de José Larraz, director del Servei d'Estudis del Banc d'Espanya de l'època. L'informe es titulava "Estudio sobre la restauración de la comunidad dineraria en España". Aquest informe va ser el punt de partida de totes les reflexions i argumentacions posteriors per a "reunificar les dues pessetes", en paraules dels franquistes. No obstant això, la solució definitiva va ser l'aplicació del decret del 12 de novembre de 1936 tal qual, que invalidava els bitllets no estampats i els del Banc d'Espanya de Madrid posats en circulació a partir del 18 de juliol de 1936. També va blocar els comptes bancaris de la zona republicana que tenien saldos superiors als que hi havia el 18 de juliol de 1936.

L'aplicació tal qual d'aquesta llei podia motivar la fallida de l'activitat econòmica i de la banca privada de les zones ocupades, per la qual cosa el Govern de Franco va suavitzar-ne lleugerament els efectes. Pel que fa als diners dipositats en els bancs, va dictar una llei de desblocament dels comptes el 7 de desembre de 1939 que va evitar que els diners dipositats en els bancs perden completament el seu valor. La conversió de pessetes bancàries es va fer per trams, que anaven des del cent per

cent del valor per als saldos de les imposicions anteriors al 19 de juliol de 1936 fins al reconeixement de només el 5% per als dipositats entre l'1 de gener i el 31 de març de 1939. L'argument moral era que no es podia saber el tipus de bitllets utilitzats en cada imposició i que la inflació havia estat enorme en la zona republicana. Com més avançada estava la guerra, més possibilitats hi havia que la imposició s'hagués fet amb bitllets no vàlids del Banc d'Espanya de Madrid i amb pessetes de les que cada dia valien menys en el mercat internacional.

Pel que fa als diners en metàl·lic o en paper posats en circulació pel Govern de la República després del 18 de juliol de 1936, hi va haver una moralitat més dubtosa. El Govern de Franco va reconèixer totes les monedes de níquel, plata i or de la monarquia alfoncina i les sèries dels bitllets del Banc d'Espanya que estaven en circulació abans del 19 de juliol de 1936, encara que no estigueren estampats com deia la llei de 12 de novembre de 1936. És a dir, Franco va reconèixer tots els bitllets de les emissions de 30 de juny i 24 de setembre de 1906 i 10 de maig i 15 d'agost de 1907, i una part de les emissions de l'1 de juliol de 1925, 24 de juliol de 1927 i 15 d'agost de 1928. (Vegeu el detall de les sèries d'aquests últims en la taula d'aquesta pàgina.)

Els posseïdors estaven obligats a canviar-los immediatament. Els bitllets i monedes posats en circulació pel Go-

vern republicà després del 18 de juliol de 1936 no van ser reconeguts de cap forma; no valien res de res en pessetes de Burgos.

El tema del reconeixement de les monedes d'or, plata i coure estava vinculat a la necessitat urgent de constituir una reserva d'or i plata i un fons de metalls estratègics. Una llei de 20 de gener de 1939 va ordenar el lliurament immediat de les monedes de plata a canvi de bitllets de Burgos sota amenaça d'aplicar la llei penal i processal de delictes monetaris a qui no ho fes. Però molts catalans, menorquins i valencians, entre altres republicans, no ho van fer i les van amagar. Avui circulen pels mercats dels col·leccionistes o encara es guarden als calaixos de les cases, com a testimonis de l'època.

Durant els primers 25 anys d'aplicació de la llei, solament es van lliurar 2.800 tones de monedes de plata de les quasi 6.000 fabricades des de 1868. La resta estava en les cases particulars o s'havia exportat durant la guerra per comprar armes. La recollida de monedes de coure i níquel fou més efectiva que la de plata. Ràpidament se'n van arreplegar 600 milions de peces coure dels 1.000 milions de fabricades. Una ordre de 13 de maig de 1942 va dictar que els 600 milions de monedes de coure s'utilitzaren per al fil elèctric de la línia de ferrocarril d'Àvila a Segòvia.

Josep Miquel Santacreu Soler
Universitat d'Alacant

Justícia a l'inrevés: la confiscació als partits i sindicats

EL TEMPS

La llei franquista de responsabilitats polítiques era l'absurd –la justícia a l'inrevés–, per tal de confiscar els béns de partits i sindicats.

Quan faltaven pocs mesos per a l'acabament de la Guerra Civil, i quan ja el general Franco i els seus seguidors tenien clar que havien guanyat la guerra, promulgaren una llei, la de responsabilitats polítiques, que obria el camí a tota mena d'abitra-

rietats i abusos legals per eliminar els vençuts.

Justícia a l'inrevés. La llei de responsabilitats polítiques de 9 de febrer de 1939 tenia uns antecedents basats en l'eliminació completa de l'oponent polític. A les poques setmanes d'iniciat l'aixecament militar el juliol de 1936, al territori controlat pels insurgents es publicava un decret, de 13 de setembre de 1936, que deixava fora de la llei tots els partits i sindicats del Front Popular. Després va venir la llei del febrer de 1939 i, encara,

una altra del 19 de febrer de 1942 i una ordre del 9 de juny de 1943, que confirmaven les mesures repressores per no deixar ni un bri d'esperança als demòcrates que havien sobreviscut a la guerra

El context polític i bèl·lic en què el general Franco publicava la llei de responsabilitats polítiques no podia ser més greu per al Govern de la República. El 10 de febrer de 1939 les tropes franquistes ja havien ocupat tot Catalunya. El 15 de gener havien entrat a Tarragona; el 26, a Barcelona; i el 4 de febrer, a Girona, de manera que arribà el 9 de febrer a la frontera francesa. La ingent ajuda alemanya i italiana els havia permès guanyar la batalla de l'Ebre, i aixafar, així, les febles forces republicanes, que sense cap reforç es retiraven cap a la frontera francesa, juntament amb milers de civils.

La repressió que patiren els que es van quedar va ser ferotge. I, mentrestant, tant la Gran Bretanya com França havien reconegut el Govern franquista. La República tenia la guerra perduda, sols era qüestió de temps.

Repressió i confiscació. Amb les mans lliures per fer el que volguera, Franco va promulgar la llei de 9 de febrer de 1939, que vulnerava tots els elements democràtics de la Constitució republicana de 1931. En el seu primer article, feia recular les responsabilitats polítiques fins a l'octubre de 1934: tota persona que haguera ocupat algun càrrec de responsabilitat, o que simplement haguera donat suport a la causa republicana des de 1934, era culpable de "crear o agreujar la subversió [...] de què va ser víctima Espanya". Com a conseqüència, quedaven fora de la llei tots els partits polítics i sindicats, "...que han integrat l'anomenat Front Popular, així com els partits i agrupacions i adherits a aquests pel simple fet de ser-ho, les organitzacions separatistes i tot aquell que s'haja oposat al triomf del Moviment Nacional". En el següent article s'afegia que perdrien tots els seus drets i béns "els partits, agrupacions i organitzacions declarades fora de la llei", els quals patirien "la pèrdua absoluta dels seus drets de tota casta, així com la pèrdua absoluta dels seus béns". Es donava

aparença legal a allò que era simplement un robatori. Mitjançant aquesta llei i les altres que es desenvoluparien durant els mesos següents, el regim es va apropiat de tots els béns dels partits i sindicats que s'havien oposat al colp d'estat dels militars l'any 1936.

Conseqüències. Què va passar aleshores? El Govern franquista es va apoderar de centenars d'edificis, juntament amb els béns mobles, impremtes de diaris, diners dels comptes corrents, documentació, etc. El botí era immens. Tota la infraestructura dels partits, sindicats i qualsevol tipus d'associació que haguera tingut alguna cosa a veure amb el republicanisme, encara que haguera estat remotament, va ser confiscada i mai més restituïda.

Els edificis dels sindicats com la UGT, la CNT, partits com el socialista, o Esquerra Republicana, es convertiren en seus de la Falange, o simplement foren venuts. La intenció era esborrar tot vestigi democràtic. Durant els quaranta anys de la dictadura mai no tornarien a mans dels antics propietaris, formaren part del patrimoni de la Falange Española i, després, de l'anomenat Movimiento Nacional.

Aquesta llei, i la que es va publicar l'1 de març de 1941 per a la repressió de la masoneria i el comunisme, a més dels milers d'afusellats i empresonats, quasi aniquilaren qualsevol oposició.

Quaranta anys després, una vegada mort el dictador, es va intentar recompensar aquest lladronici. Primer van ser els sindicats majoritaris els que reberen algunes propietats, mitjançant una llei de gener de 1986. Altres, però, va ser impossible de retornar perquè havien estat venudes, o simplement perquè havien desaparegut. En tot cas, els sindicats foren recompensats econòmicament. Tan sols la CNT, a causa de la seua divisió interna, manté encara un contenciós amb l'estat per la propietat d'aquests béns.

Anys després encara es va compensar els partits polítics, però també amb alguns entrebancs, i les resolucions, evidentment, no satisfieren tothom.

Eladi Mainar Cabanes

*El Govern franquista
es va apoderar
de centenars
d'edificis, juntament
amb els béns mobles,
impremtes de diaris,
diners dels comptes
corrents,
documentació, etc.
El botí va ser immens.
Tota la
infraestructura
dels partits, sindicats
i qualsevol tipus
d'associació que
haguera tingut
alguna cosa a veure
amb el
republicanisme
va ser confiscada
i mai més restituïda*

Els edificis de la Generalitat de Catalunya, com el de la pàgina del costat, també van ser expropiats pel nou règim només arribar al poder.

L'espoli de béns a particulars de Mallorca

La repressió a Mallorca ben aviat esdevingué econòmica, també. El setembre del 1936 el jutge especial repressor, Francisco Bonilla, ja embargava comptes corrents i dipòsits.

La brutal repressió desencadenada pels revoltats contra la República a Mallorca a partir del juliol del 1936 aviat es va dirigir contra objectius econòmics. D'acord amb les directrius arribades de Burgos, no hi ha dubte que es pretenia privar de recursos econòmics els possibles enemics del nou règim.

Repressió i confiscació. El setembre del 1936, el jutge especial encarregat de la repressió, Francisco Bonilla, féu blocar els comptes corrents i dipòsits de totes aquelles persones considerades desafectes al franquisme. Pot donar una idea de l'abast d'aquesta mesu-

ra el fet que, segons l'historiador Arnau Company, en el petit municipi rural i conservador de Sant Joan, l'esmentat decret afectà 69 persones. Posteriorment, algunes de les persones més perseguides foren objecte d'expedients de confiscació de béns.

Com ha explicat l'historiador Miquel Duran, la incoació d'expedients de confiscació de béns pels jutges instructors es feia d'acord amb un ban de la Comandància Militar de Balears del 19 de desembre del 1936. Aquests jutges instructors dels jutjats militars estaven vinculats a una comissió provincial de confiscació de béns amb seu al carrer de Sant Miquel, de Palma. El maig del 1939 aquesta comissió es va adreçar als jutges instructors per informar de la nova normativa emanada del Ministeri de Justícia. Entre d'altres aspectes, s'especificava que en els embargaments de béns calia respectar els drets legalment reconeguts en relació amb la subsistència de la família i a l'educació dels fills, així com els drets dels cònjuges no expedientats en el cas que s'aplicassin les legislacions forals.

Gràcies als estudis del catedràtic Miquel Duran coneixem el cas del jutge instructor d'expedients de responsabilitats polítiques, el tinent Pere Matas Fiol. Aquest, primer es va ocupar dels municipis de Muro i Llubí, i el setembre del 1938 va passar a Son Servera. En aquest darrer municipi, la repressió fou especialment àmplia, perquè Son Ser-

vera havia estat parcialment ocupada pels republicans desembarcats a Portocristo l'agost del 1936 i uns dos-cents serverins es retiraren amb les tropes del capità Alberto Bayo. Centenars de persones foren repressaliades i nombrosos expedients varen ésser remesos a Palma, a la comissió de confiscació de béns. De fet, el primer ofici signat pel jutge instructor, el tinent Matas Fiol, fou comunicar al jutge instructor de Manacor, la capital del partit judicial, que es procedia a l'embarcament i confiscació de béns de set veïns de Son Servera. Per fer efectiu aquest embarcament, el jutge instructor sol·licità ben aviat la col·laboració del registrador de la propietat de Manacor, del batlle de Son Servera, del delegat d'Hisenda i de l'administrador de rendes. D'altres persones foren posteriorment embargades, i Miquel Duran parla d'una valoració global de més de cent mil pessetes, xifra força important per a l'època tractant-se d'un petit municipi rural.

D'altra banda, també són prou conegudes algunes confiscacions que afectaren diverses personalitats de la burgesia mallorquina que foren especialment perseguides per les seves idees esquerranes. Aquest va ésser el cas del batlle de Palma i dirigent d'Esquerra Republicana Balear –ERB–, Emili Darder Cànaves, que fou condemnat a mort i afusellat l'any 1937. El jutge instructor, Ricardo Fernández de Tamarit, va ordenar embargar els béns d'Emili Darder, per valor de dos milions de pessetes, embarcament que es va concretar en dues cases de Palma i una finca rústica de Bunyola de catorze quarterades. La casa on vivia Darder es va convertir en un quarter d'aviació i la seva biblioteca desaparegué.

També foren embargats els béns d'Antoni Maria Ques Ventayol, un ric comerciant afiliat a ERB que era fill d'un estret col·laborador del financer Joan March. Entre els béns embargats a Ques cal destacar diverses finques rústiques de l'Algèria francesa i accions d'empreses mallorquines i catalanes. Ques morí afusellat amb Emili Darder. També conegué aquest final Bernat Marquès Rullan, un indià que havia fet

fortuna a Puerto Rico i fou president d'ERB a Sóller. La seva casa del carrer Missió de Palma va ésser requisada i es va convertir en la seu de la Secció Femenina i de la policia governativa, mentre que la seva casa de Sóller va esdevenir una caserna de Falange.

D'altres dirigents esquerrans, com el socialista Alexandre Jaume o el republicà Antoni Mateu, també patiren embargaments de béns abans d'ésser afusellats. El juliol de l'any 1937, l'esmentada Comissió Provincial de Confiscació de Béns informava la viuda d'Antoni Mateu que només podria disposar d'una quarta part dels seus estalvis.

Així mateix, foren requisats els béns de l'aristòcrata Miquel Oleo Sureda, un personatge singular que no tenia una militància política definida. Tot i això, fou detingut i afusellat, i els seus béns, inclòs el casal de can Oleo, a Palma, també varen ésser embargats. A més, la seva família fou castigada amb una multa exorbitant. Tot fa pensar que es va tractar d'una venjança personal; posteriorment, sota unes circumstàncies poc conegudes, la seva viuda pogué recuperar la propietat de can Oleo.

En resum, com hem vist, la repressió disfressada d'hàbits legalistes implicava per a algunes famílies la feixuga càrrega de multes exorbitants i embargaments de béns.

Antoni Marimon i Riutort
Universitat de les Illes Balears

EL TEMPS

Emili Darder va ser el darrer batlle democràtic de Palma, encapçalant les llistes d'Esquerra Republicana Balear. En esclatar la Guerra Civil va ser condemnat a mort i afusellat, sense que importés el seu deteriorat estat de salut.

Gràcies als estudis del catedràtic Miquel Duran coneixem el cas del jutge instructor d'expedients de responsabilitats polítiques, el tinent Pere Matas Fiol. Aquest, primer es va ocupar dels municipis de Muro i Llubí, i el setembre del 1938 va passar a Son Servera, localitat on la repressió fou especialment àmplia

El col·lapse del republicanisme

El republicanisme, la idea de la llibertat en un estat de dret, va xocar amb els principis i els privilegis de l'Església catòlica.

A Toni Defez, poeta i filòsof, per continuar parlant

La complexitat de les *polis* gregues va permetre als hel·lens experimentar diferents maneres d'exercir el poder. Plató va mostrar que les distintes formes de govern es generaven les unes de les altres: així, a l'aristocràcia o govern dels nobles el seguïen la timocràcia o govern dels militars, l'oligarquia o govern dels adinerats, la democràcia o govern del poble i la tirania o govern del líder carismàtic. Per això van preguntar-se quin de tots els governs era el millor, el que feia els homes més feliços. Aristòtil assenyala que hi ha tres formes justes de govern (monarquia, aristocràcia i *politeia*), i tres més, degenerades (tirania, oligarquia i democràcia).

Ciceró va traduir al llatí el terme *politeia* com a *Res Publica*, concepte que va ser recuperat pels humanistes italians amb el significat ideal de vida dels homes en comunitat que vincula la virtut cívica de cada individu —que ha d'adquirir-se per mitjà de l'educació— amb el conjunt de lleis justes de la ciutat, que han de possibilitar el desenvolupament de les capacitats de cada ciutadà, encara que sempre dins del bé comú.

L'ideal republicà de govern exigeix, doncs, un gran esforç als governants i als governats, perquè ha d'organitzar no solament els interessos polítics immediats, sinó també les expectatives que comporta l'educació dels adolescents, que s'han de formar com a ciutadans.

Enemics del republicanisme. Els enemics del republicanisme procedeixen de múltiples llocs: des dels que apelen al realisme polític fins als que defensen absolutismes i despotismes de tota mena i condició, que veuen els individus com a simples subjectes funcionals o pura força

de treball en pelegrinatge per la terra. Però, des dels grans cancellers i pensadors florentins —de Leonard Bruni a Nicolau Maquiavel—, el republicanisme arrelà de nou a Europa i apareix amb una gran força en moments singulars, com la revolució francesa (igualtat, llibertat, fraternitat) i l'americana (el gran Jefferson), ocult moltes vegades pel liberalisme. A Espanya tampoc no es va perdre el gran impuls republicà de les germanies i comunitats de Castella, de *novatores* i amics de societats econòmiques, encara que l'imperi hispà des de Carles V, consolidat per Felip II, va deixar poc espai per al desenvolupament de la *virtù*.

El concepte de república va quedar com una idea reguladora de la convivència ciutadana, i a Espanya va donar nom a aquell intent d'organització política de 1873, davant de la incapacitat de l'antic règim i dels liberals per arribar a un acord i resoldre la modernització administrativa d'Espanya. La Primera República espanyola no va poder amb el pes de tantes contradiccions perquè, entre altres coses, exigia la formació d'un ciutadà construït per mitjà d'un pacte sinallagmàtic, de baix cap a dalt, que s'enfrontés de manera radical amb els valors organicistes, i de dalt cap avall de l'Església catòlica.

Els principis republicans, que a Europa i als Estats Units s'entrecruen amb els liberals, a Espanya es van veure sempre més com a antimonàrquics que com a elements amb entitat pròpia. Uns principis que s'estableixen al voltant del concepte de "dignitat del ciutadà": la necessitat d'un estat democràtic sostingut pels treballadors que busquen la base comuna de la comunitat per solucionar els problemes, defensor de la igualtat i la justícia, propiciador d'una cultura racionalitzadora i científica, sempre amb voluntat cosmopolita i afavoridor de la pau entre els pobles d'Europa...

La Segona República. La Segona República espanyola va tornar a donar nom a moviments no estrictament republicans, sinó que es posicionaven contra l'aliança de l'altar i la corona. La bandera de la Segona República va haver de donar recer als tradicionalistes, però a més, també, als republicans d'Azaña i als republicans

d'esquerra, als radicals de Lerroux, als anarcosindicalistes, als socialistes, als comunistes i, fins i tot, als liberals. Però, com es podien desplegar els valors republicans en una societat tan complexa?

La qüestió requeria capacitats i forces que la Segona República mai no va poder tenir. Exemplifiquem-ho amb una de les qüestions clau de la vida política: la llibertat.

La llibertat en què creien els liberals era la llibertat negativa o llibertat d'interferència de qualsevol altre per perseguir les activitats que l'individu desitja, que solen ser econòmiques; la religió es converteix en una qüestió merament subjectiva. La llibertat en què creien els catòlics era la llibertat moral d'elecció per al pecat, dins del magisteri de l'Església. Era difícil, però el liberalisme va poder conviure amb el catolicisme per mitjà de negociació, per exemple, a través d'algunes penitències. Però el republicanisme, que pretén una llibertat positiva, fonamentada en els valors cívics de la participació política, no admet avinences: la llibertat només és possible en un estat de dret, perquè són les lleis les que creen la llibertat del poble. I és ací on el republicanisme entrava en conflicte frontal amb l'Església catòlica que, des de Trento, ha establert els valors no solament religiosos sinó també polítics i socials de la vida pública espanyola. L'*Homo catholicus* i l'*Homo republicanus* defensaven valors que estaven més enllà de tota negociació. El republicanisme havia de transformar la virtut religiosa pública en virtut subjectiva, convertir la religió en un sentiment, en una manera de donar testimoni, en una manera de viure... —que fou una de les tasques realitzades pel luteranisme i el calvinisme a l'Europa protestant—, perquè no era de la incumbència eclesiàstica organitzar cívicament l'estat (la *polis*). I, així, la Segona República va quedar col·lapsada no tant per la seua debilitat interna com pel pes de les forces —aristocràtiques, eclesiàstiques, carlistes, militars, agràries...— liderades per Franco, que hi van veure l'anti-Espanya. Massa pes per a un *ethos* republicà tan complex i subtil.

Republicanisme avui. I què hi ha del republicanisme setanta anys després?

EL TEMPS

Doncs gairebé res de res. Els desenvolupaments polítics per on s'han canalitzat els interessos polítics del país, inclosos els de les forces polítiques que poden considerar-se les seves hereves legítimes, han estat unes altres. Paradoxalment (o potser lògicament?) el modern republicanisme ens comença a arribar dels EUA, que l'han "re-descobert" com una alternativa al liberalisme, després dels esplèndids treballs de J. G. A. Pocock, Q. Skinner o Ph. Pettit.

Imatge de Niceto Alcalá Zamora, president de la Segona República espanyola des de desembre de 1931 fins el febrer de 1936. L'experiment republicà no s'ha tornat a aplicar a l'estat espanyol. De fet, fins i tot alguns dels partits que la defensaven en el seu temps avui s'hi han desmarcat.

Fernando Miguel Pérez Herranz

El robatori sistemàtic de documents comès per les tropes franquistes cercava d'aplegar instruments d'infomació per poder imposar-se.

El robatori de documentació

La finalitat del robatori de documentació que l'exèrcit franquista anava perpetrant a mesura que avançava no era de caire militar. No perseguia estudiar les estratègies militars del bàndol republicà ni conèixer el plantejament de les possibles actuacions bèl·liques. L'objectiu era polític i se cenyia simplement a aplegar instruments fefaents que proporcionessin informació sobre totes aquelles persones que no s'havien sumat al "Glorioso Movimiento Nacional" o que havien restat fidels al Govern legalment constituït.

Només per aquests dos motius milers de ciutadans i ciutadanes de l'estat espanyol i de Catalunya foren considerats "enemics" del nou estat sorgit de la sublevació militar i objecte, per tant, de repressió política de les noves autoritats. Va ser la primera vegada en la història que, de manera sistemàtica, s'aplegava documentació amb finalitat policial i repressiva; un mètode que, després, amb certs matisos, seria aplicat per estats governats per partits totalitaris, fossin de dreta o d'esquerra.

Els organismes dedicats al robatori de documents. L'òrgan inicial del règim franquista que assumí la missió de confiscar la documentació a persones i institucions "enemigues" del Movimien-

to es creà el 26 d'abril de 1938 amb el nom de Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos (DERD), depenent del Ministeri d'Interior que dirigia Ramón Serrano Suñer.

La seva actuació va anar paral·lela a la de l'exèrcit; col·laborava amb les autoritats militars a mesura que s'anava ocupant el territori de la República. El seu primer responsable o "*delegado*" va ser el navarrès Marcelino de Ulibarri i Eguiraz, nomenat el 12 de maig del mateix any. De fet, però, la DERD integrà les funcions d'altres organismes creats amb anterioritat pel règim: l'Oficina de Investigación y Propaganda Antimarxista (OIPA), creada el 20 d'abril de 1937, i la Delegación de Servicios Especiales (SE), nascuda l'abril de 1937. La primera depenia directament de la secretaria general del cap d'Estat i tenia la missió d'aplegar els materials de propaganda utilitzats pel comunisme i analitzar-los per organitzar la contrapropaganda, en col·laboració amb organitzacions d'altres institucions estrangeres que tinguessin la mateixa finalitat, com ara l'Antikomintern de Berlín. La segona es va crear per aplegar principalment la documentació i altres materials de la maçoneria. El febrer de 1938, Ramón Serrano Suñer, per donar major operativitat a l'OIPA, li va confiar la direcció a Ulibarri, al qual ja s'havia encarregat a final de maig de l'any anterior la direcció de SE. Així, quan es creà la DERD, Ulibarri tenia sota el seu comandament tots els organismes dedicats a la confiscació de documentació. Aquest navarrès va ser l'organitzador de l'operatiu i del procediment dels robatoris dels documents, així com de la utilització repressiva posterior que se'n va fer al servei de la policia i de l'aparell judicial de l'auditoria militar. Sota la seva responsabilitat, doncs, actuaven els SE, l'OIPA i la DERD, amb la missió d'aplegar la documentació maçònica i de les institucions i persones "*hostiles y desafectas al Movimiento Nacional*".

Inici de les seves activitats. Les primeres activitats desenvolupades per la delegació de SE i l'OIPA es produïren arran de la campanya d'ocupació del País Basc a final de 1937. L'experiència assolida aquí per aquests dos organis-

RICARD CUGAT

mes va resultar fonamental per a l'organització i desenvolupament de les campanyes posteriors de Barcelona, València i Madrid, i va permetre definir i concretar la diversitat d'objectius de la confiscació, com també el procediment específic que s'ha de seguir en cada actuació. Un procediment que consistia a acompanyar les tropes ocupants de cada població – la DERD formaria part de les anomenades Columnas de Orden y Policía, la missió de les quals era fer-se càrrec del control policial de la població ocupada, del restabliment dels diversos serveis municipals i de la instal·lació de les noves autoritats– i actuar amb la major celeritat possible, localitzant i precintant els locals on es podia trobar documentació i, fins i tot, fent-los vigilar de nit per tal d'evitar que desapareguessin documents, que fossin confiscats per les forces militars mateix o bé per altres persones interessades a destruir-los. Segons l'historiador Josep Cruanyes, els objectius dels escorcolls foren múlti-

ples: les seus oficials del Govern de la República, d'ajuntaments i tots aquells altres organismes oficials; els locals de les organitzacions polítiques i sindicals; els locals ocupats per organismes de l'exèrcit republicà; els locals ocupats per organismes russos; els cinemes i cases de fotografia; les editorials, llibreries i redaccions de diaris; els domicilis personals de caps i dirigents polítics; i, finalment, tots els altres domicilis d'interès per obtenir documentació.

L'actuació de la DERD a Catalunya. L'actuació de les oficines de confiscació documental va anar paral·lela amb l'activitat dels diversos fronts d'ocupació militar. Inicialment, un primer equip actuava a la zona del sud de Lleida fins a l'Ebre, amb Vinaròs (Baix Maestrat) com a centre operacional; un altre equip actuava entre Lleida i Balaguer (Noguera); i el tercer a la zona de Tremp (Pallars Jussà). Bona part de la documentació requisada va ser recollida

L'Archivo General de la Guerra Civil Española, ubicat a la ciutat de Salamanca, acull milers de documents furtats als Països Catalans, especialment del Principat, on la repressió i persecució dels elements desafectes amb el règim fou especialment dura.

EL TEMPS

inicialment a Lleida, després de l'ocupació de la ciutat el 3 d'abril de 1938. A mesura que l'exèrcit franquista envaïa el territori, l'organisme requisador aplegava la documentació de les principals poblacions que trobava al seu pas.

Però on la DERD i els altres organismes confiscadors actuaren majorment va ser a Barcelona. La tarda del dia 26 de gener de 1939, en què els exèrcits franquistes entraven a la capital de Catalunya, un equip de la DERD es va instal·lar a la ciutat, en un edifici de La Equitativa, a la Via Laietana número 54. L'endemà arribava el delegat Ulibarri i la resta d'equips. A Barcelona, l'operació de confiscació de documentació havia estat preparada amb meticulositat militar des de feia temps. Hom disposava d'una informació exhaustiva proporcionada pels serveis d'espionatge i també per les persones que s'havien passat al bàndol franquista, que es concretà en llistes d'adreces de locals i domicilis objecte d'escorcoll. A començament de gener, abans de l'entrada de les tropes franquistes a la ciutat, es tenien perfectament planificats els escorcolls que s'havien de practicar. Barcelona s'havia dividit en deu zones –per bé que en realitat després n'actuarien només sis–, coincidents amb les deu comissaries de policia, al capdavant de les quals hi havia un cap d'equip amb les corresponents dotacions de personal i de vehicles. Hom preveia 1.960 escorcolls, dels quals 391 d'urgents i 1.569 d'ordinaris.

Al cap de dos dies de l'ocupació de la ciutat, el dia 28 de gener, s'iniciaven els escorcolls a Barcelona. Prèviament el delegat Ulibarri havia fet les gestions necessàries per evitar la interferència d'altres organismes d'ocupació, especialment

la policia i la Falange, tot defensant la competència de la seva organització en l'aplegament i control de la documentació. De fet, quan els equips de la DERD arribaren a algun domicili per aplegar la documentació, aquesta ja havia estat confiscada pel Servicio de Información y Policía Militar (SIPM), pel Servicio de Información de la FET y de las JONS, pel Servicio Nacional de Prensa y Propaganda del Ministerio de Gobernación o per la policia.

Per a la realització de l'operació es requisaren edificis, on s'instal·laren els diversos equips de treball i que utilitzaven com a oficines o magatzem de la documentació. En el moment de major activitat disposaven de catorze locals, a banda dels pisos ocupats pel personal de la DERD. Aquest organisme destinà quasi la totalitat de la seva plantilla (81 persones) a Barcelona; als serveis centrals de Salamanca només es van quedar quatre persones. La plantilla desplaçada a la capital de Catalunya, a banda dels caps de tot l'operatiu, estava formada per mecanògrafs, escriptors, auxiliars d'equip, conductors de vehicles, mecànics, ajudants d'escorcoll, vigilants i guardes. La major part d'aquests auxiliars i guardes eren soldats navarresos pertanyents al "*batallón de orden y policia del Segundo Tercio de Navarra*", que en algun moment arribaren a prop del centenar. No cal dir que dins de la DERD hi havia també alguns catalans, entre els quals destaca el cap del servei de les oficines de Barcelona, el badaloní i comandant de requeté Antonio Palau Muñoz, que, com a segon d'Ulibarri, va dirigir l'actuació de requisada de documents a Barcelona fins a la seva conclusió i el posterior trasllat a Salamanca.

Per a dur a terme eficaçment la seva missió la DERD disposava, a més, de diversos camions i cotxes, destinats als desplaçaments i al trasllat de documents als magatzems. Aquest parc mòbil estava constituït el mes de febrer de 1939 per quatre camions i catorze cotxes.

Els escorcolls i la requisada de la documentació. Tot i que els escorcolls van començar el dia 28 de gener de 1939 i continuaren el dia següent, no fou fins al primer de febrer quan la tasca començà amb tota la seva efectivitat i no va acabar fins a final de maig. En aquests quatre mesos els sis equips realitzaren la major part dels 1.690 escorcolls que consten en el llibre-registre de la institució, conservat avui a l'Archivo de la Guerra Civil Española, de Salamanca. Si bé prèviament a l'ocupació de Barcelona s'havien planificat minuciosament els edificis i domicilis que calia escorcollar –fins i tot s'havien fixat els corresponents a cada carrer de la ciutat (hom preveia actuar a 601 carrers)–, els equips actuaren d'acord amb les prioritats que la situació exigia.

Els escorcolls i la requisada de documentació afectaren en primer lloc els edificis i oficines d'organismes del Govern de la República, de la Generalitat i del Govern basc. Foren registrades les seues dels diversos organismes de la República a Barcelona, però gairebé només van endur-se la documentació del Congrés dels Diputats i del Consell d'Estat, ja que el volum més important havia estat confiscat amb anterioritat pel SIPM. El gruix de la documentació oficial requisada pertanyia a la Generalitat i als seus organismes, des del Parlament (on s'actuà ja el dia 8 de febrer), fins al Palau de la Generalitat (escorcollat entre el 10 i el 14 de febrer) i les seues dels diversos departaments del Govern (Governació, Defensa, Treball, Obres Públiques, Economia, Cultura, Serveis Socials i Agricultura, Justícia), així com els diversos organismes que en depenien, com ara el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), l'Escola Professional per a la Dona, el Comissariat de Propaganda, el Comissariat d'Espectacles Públics, etc. La seu del Govern basc, situada al passeig de Gràcia, 60, va ser també escorcollada i la documentació confiscada, així com de la resta d'institu-

cions que en depenien i que provisionalment estaven a Barcelona.

La requisada no es va cenyir solament a les institucions governamentals, sinó que també van ser escorcollats i espoliats els domicilis de les personalitats polítiques i la documentació personal que contien: des del president de la Generalitat, Lluís Companys, i altres membres del Govern, fins a diputats del Parlament català i del Congrés dels Diputats, sense oblidar els alts càrrecs de l'administració catalana.

El segon gran grup documental requisat pertanyia als partits polítics i organitzacions sindicals. Les diverses seus de l'Esquerra Republicana i de les Joventuts d'Esquerra Republicana foren escorcollades i confiscada tota la documentació que s'hi aplegava. Igualment va ser requisada la documentació d'Acció Catalana Republicana, del PSUC (amb una norantena de locals, tot i que en alguns d'ells l'escorcoll resultà negatiu, perquè els seus responsables tingueren temps de destruir la documentació), i d'Estat Català (nou escorcolls, gairebé tots negatius, pel mateix motiu). D'entre les organitzacions sindicals, destaca pel seu volum la Confederació Nacional del Treball (CNT), atesa la seva implantació i el nombre de locals –cap al centenar– que ocupava dins la ciutat; la Unió General de Treballadors (UGT, amb una vintena d'escorcolls); i el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la Indústria (CADCI).

Un tercer grup està format per editorials que havien publicat llibres de caire anarquista, marxista o catalanista, així com les redaccions de premsa diària o periòdica, com ara *Solidaridad Obrera*, *La Humanitat*, *El Diluvio*, *Día Gráfico*, *La Noche*, *Treball* –del PSUC–, *Diari de Catalunya* –d'Estat Català–, i les revistes *Tierra y Libertad*, *Tiempos Nuevos*, *Umbral*, *Frente Rojo* i *Moments*, entre d'altres.

Els centres culturals, com ara algunes biblioteques, orfeons i ateneus, foren també escorcollats i requisada la seva documentació.

Finalment, la documentació dels centres maçònics, no sols de Barcelona sinó de tot Catalunya, també va ser espoliada, en aquest cas sobretot per l'actuació de guàrdies civils pertanyents a SE, tot i que el material aplegat passà a dependre de la

DERD. L'espoli afectà d'una manera especial els particulars que conservaven documentació de la seva lògia.

El trasllat a Salamanca. La documentació aplegada permetia al personal adscrit a la DERC confeccionar fitxes i relacions de persones que eren passades a la policia, a determinats ministeris o bé a l'Auditoria de Guerra i als jutjats militars.

La necessitat de centralitzar en un sol lloc tota la documentació requisada a les diverses zones de l'estat determinà que el 24 de maig de 1939 el delegat Ulibarri ordenés al cap de l'oficina de Barcelona de traslladar la documentació a Salamanca, on hi havia el servei central de la DERD. En aquell moment s'havia obtingut de les autoritats municipals precisament l'acord d'arranjament de la seu del carrer Princesa, 21, un edifici de quatre plantes i els baixos, on hi havia un teatre, propietat de la Casa Cros, SA, i que durant la guerra havien ocupat Esquerra Republicana i un comitè del Socors Roig.

Entre el 21 de juny i el 7 de juliol de 1939 es traslladà per ferrocarril a Salamanca la documentació aplegada a Barcelona, que s'elevava a 141 tones de paper. El mes d'agost, el gruix de la resta de documentació recollida en altres dipòsits d'arreu del territori era també traslladat a Salamanca: només faltaven alguns sacs de documents i llibres que entre setembre i octubre seguiren la mateixa destinació cap a la ciutat castellana. No va ser, però, fins a mitjan febrer de 1940, quan es liquidà l'oficina de Barcelona.

A Salamanca, durant el franquisme, la documentació robada va contribuir a nodrir l'aparell repressiu del règim. A partir de 1940, la DERD canvià el nom per la denominació més neutra de Delegación Nacional de Servicios Documentales (DNSD), però els objectius subsistiren fins al restabliment de la democràcia. En l'actualitat, la documentació requisada es conserva a l'Archivo General de la Guerra Civil Española, segurament un dels centres arxivístics més qüestionats del món per la procedència d'una part dels seus fons.

Josep Maria Sans i Travé

A Salamanca, durant el franquisme, la documentació robada va contribuir a nodrir l'aparell repressiu del règim. A partir de 1940, la DERD canvià el nom per la denominació més neutra de Delegación Nacional de Servicios Documentales (DNSD), però els objectius subsistiren fins al restabliment de la democràcia. Avui, la documentació requisada es conserva a l'Archivo General de la Guerra Civil Española, segurament un dels centres arxivístics més qüestionats del món per la procedència d'una part dels fons que custodia

El franquisme
va prendre nombrosos
vaixells mercants
estrangers que foren
rebatejats en la sèrie
Castillo i que
constituïren
l'Empresa Nacional
Elcano.

Els Castillo: la presa de vaixells estrangers

Arribada a Barcelona d'un buc soviètic amb aliments. Alguns dels vaixells van ser capturats aprofitant aquest trànsit de queviures, com s'esdevingué a Bilbao el 10 de gener de 1937.

No és cap secret que els orígens de l'Empresa Nacional Elcano de vaixells mercants, fundada l'octubre de 1943, van ser els vaixells de pavelló estranger per la marina franquista durant la guerra i la postguerra i rebatejats, després de ser declarats bona presa, com Castillo Peñafiel, Castillo Tarifa, Castillo Monforte... és a dir, la sèrie dels Castillo. El fet ha estat reconegut en les seues memòries pel cap inicial de la flota rebel contra la República i de la posterior armada franquista en el mar Mediterrani durant la resta de la guerra, l'almirall Francisco Moreno, i ho han explicat també els seus descendents, els contraalmiralls Fernando i Salvador Moreno, i l'economista Juan Velarde Fuentes. Ningú d'ells no és sospitós de mentir sobre aquest tema. En són bons coneixedors i millors testimonis. Diuen que les captures, sobretot de vaixells soviètics i grecs que van ser declarats bona presa durant la guerra, es

van afegir a la marina mercant franquista en la sèrie inicial dels Castillo que, més endavant, va donar origen a l'empresa esmentada. Fins i tot la xarxa dedica la seua atenció a aquest episodi en una pàgina excel·lent que té com a objecte l'Empresa Nacional Elcano (vegeu www.mar-y-barcos.com).

Els Castillo. Sembla que el primer vaixell de la sèrie Castillo pres pels franquistes i incorporat a la flota mercant fou el vaixell de la Sovietflot Smidóvitx, capturat amb una càrrega de queviures a l'entrada del port de Bilbao el 10 de gener de 1937 pel destructor Velasco. Aquest vaixell soviètic de 1918 i de 2.486 tones fou rebatejat com a Passajes en un primer moment, i Castillo Peñafiel més tard. El segon vaixell de la sèrie Castillo pres fou el de bandera panamenya Janu, capturat a l'estret de Gibraltar el 14 de març de 1937 per un bou armat, el Huelva. El Janu era propietat

de Socdeco, radicada a Anvers (Bèlgica), havia estat construït el 1912 i feia 1.374 tones. Primer fou rebatejat com a Cádiz, i, després, com a Castillo Arévalo. El següent fou el grec Gardeláki, propietat d'E. Theophilatos, d'Ítaca (Grècia), de 2.282 tones i construït el 1888. Fou capturat a l'estret de Gibraltar el 28 de març de 1937 pel patruller Uad-Kert. El van rebatejar com a Algeciras primer, i més tard com a Castillo Tarifa. Els següents van ser el grec Nagos, propietat de J. G. Livanos de Chios, i el de bandera panamenya Hordena, propietat de Scotia Corp., de París. Van ser capturats respectivament pel bou armat María Teresa en l'estret de Gibraltar el 5 d'abril i pel creuer Almirante Cervera en el mar Cantàbric el 16 del mateix mes d'abril de 1937. El primer va acabar anomenant-se Castillo Monforte, i el segon, Castillo La Mota.

El primer vaixell de bandera francesa capturat i incorporat a la sèrie com a Castillo Almodóvar fou un antic pesquer dit Liberté, pres pel creuer Almirante Cervera en el mar Cantàbric el 6 de juny de 1937. Els següents van ser el Sydney i el François, incorporats com a Castillo Simancas i Castillo Andrade. Els dos eren propietat de la Société Commerciale d'Affrètements et Commissions de París i van ser capturats a l'estret de Gibraltar pel correu armat A. Lázaro el 17 de desembre i, pel mercant armat Mallorca, el segon, el 21 del mateix mes de desembre de 1937.

La marina mercant franquista. El Govern personal de Franco, instaurat a la fi de setembre de 1936, va començar a donar forma al nou estat en construcció amb la llei de l'1 d'octubre de 1936, que va establir la Junta Tècnica de l'Estat, la qual substituïa la Junta de Defensa anterior. El 18 de desembre, la Junta Tècnica va constituir el Consorci General de Marina Mercant per centralitzar l'administració dels vaixells mercants i per legalitzar les preses. L'ordre de creació del Consorci deia que la seua finalitat era "dur a terme l'explotació o venda dels vaixells que pertanyien a l'estat com a conseqüència de presa o expropiació". El 12 de març de 1937 va crear també el Negociat de Preses, depenent de la Comissió de Comerç i Indústria de la Junta Tècnica de l'Estat.

S'estaven construint així els mecanismes legals per instruir els processos de presa dels vaixells. Però l'expedientació de les preses se la van reservar els tribunals dels departaments de la Marina de Guerra, que solament lliuraven al Negociat de Preses les preses considerades de material civil, però no les de guerra. L'almirall Juan Cervera també va concebre la creació d'una Direcció General de Tràfic Marítim depenent del president de la Junta Tècnica de l'Estat. Aquesta direcció es va crear el mateix 12 de març de 1937 i va exercir algunes funcions del Consorci General de Marina Mercant, a qui va deixar solament administrar els vaixells que no podia administrar la Gerència de Vaixells Expropiats, que rendia els comptes davant la mateixa Direcció General de Tràfic Marítim.

Darrere de l'entramat legal sembla que hi havia una lluita de competències entre el grup que dirigia la Comissió de Comerç i Indústria i el que ho feia en la Direcció General. Els problemes causats per la competència interna es van resoldre amb la publicació d'unes normes reguladores de les preses el 12 de maig de 1937 i fent que el personal del Negociat de Preses passés a dependre de la Direcció General de Tràfic Marítim. La font d'ingressos que representaven les preses era molt important per a finançar els militars i les necessitats de la guerra, i no era bo per a l'estabilitat interna que s'hi

produïren enfrontaments entre els mateixos franquistes. Amb aquesta solució, la Direcció General de Tràfic Marítim va esdevenir una entitat autònoma i militar.

La Direcció General de Tràfic Marítim solament va deixar de ser una entitat autònoma i militar després de la reorganització del nou estat franquista en ministeris del 30 de gener de 1938, que va substituir les comissions de la Junta Tècnica de l'Estat pels ministeris. Llavors, la Gerència de Vaixells Expropiats va passar a dependre del nou Ministeri d'Indústria i Comerç, i es va canviar el seu nom pel de Gerència de Vaixells Mercants per a Serveis Oficials el 20 de maig de 1938.

Més preses. L'any 1938 encara va créixer més el nombre de vaixells estrangers capturats i incorporats a la sèrie Castillo. Per exemple, la Sovietflot va perdre a mans dels vaixells franquistes en l'estret de Gibraltar el Lensovet el 19 de març, el Postishev el 31 de maig i el Katayama el 17 d'octubre, que van ser rebatejats com a Castillo Bellver, Castillo Olite i Castillo Ampudia, i en el Mediterrani, en alta mar, va perdre el Skvortzov Stepanov el 26 de maig, el Tsyurupa el 23 d'octubre i el Max Hoels el 2 de novembre, que van ser rebatejats com a Castillo Maqueda, Castillo Villafraña i Castillo Montealegre. El Castillo Olite fou tristament famós perquè fou enfonsat per les bateries que defensaven l'entrada al port de Cartagena el 7 de març de 1939, quan intentava entrar al port amb més de 2.000 homes de les tropes de Galícia. Fou el desastre més gran de la guerra per a la flota franquista.

A més dels vaixells soviètics, però, a l'estret de Gibraltar també van ser capturats i rebatejats com a vaixells de la sèrie Castillo els vaixells de bandera estònia Pomaron (Castillo Butrón) i Juss (Castillo Gibralfaro) el 21 i 22 de gener; de bandera danesa Jan (Castillo Coca) el 26 de maig; de bandera noruega Skulda (Castillo Daroca) el 21 de juliol; de bandera letona Everards (Castillo Fuensaldaña) el 19 de novembre, i els de bandera grega Victoria (Castillo Oropesa) i Nicolau Eleni (Castillo Madrigal) l'11

De dalt a baix, quatre dels molts vaixells mercants pertanyents a la sèrie Castillo: són el Castillo La Mota, el Castillo Butron, el Castillo Monforte i el Castillo Peñafiel.

de maig i el 9 de novembre de l'any 1938.

L'11 de novembre de 1938, el Govern de Franco va crear un Negociat de Preses nou en l'Assessoria Jurídica de l'Estat Major de l'Armada per supervisar tots els expedients dels tribunals dels Departaments de la Marina de Guerra que tramitaven en primera instància els expedients de presa immediatament després de la captura.

El gener de 1939 encara foren capturats en el Mediterrani i rebatejats els vaixells Wintonia, de bandera panamenya, i Aunis, de bandera francesa, que es van convertir en el Castillo Río seco i Castillo Valldemosa.

L'última llei dictada durant la guerra pel Govern de Franco i referida al tema de les preses fou la del 20 de gener de 1939, que va crear un Tribunal Superior de Preses Marítimes per intentar resoldre els problemes internacionals provocats per la captura dels vaixells mercants estrangers i trobar una solució jurídica per legalitzar les preses.

A la sèrie dels Castillo, també es van incorporar els vaixells estrangers enfonsats en els ports republicans ocupats progressivament per les tropes franquistes i que es van recuperar per incorporar-los a la flota mercant del Govern. El 7 de novembre de 1937, després de l'ocupació militar del nord, la Junta Tècnica de l'Estat va crear la Comissió de Salvament de Vaixells Enfonsats en el port de Gijón per reflotar-los. El 30 de juny de 1938, la Comissió va recuperar el vaixell de bandera panamenya Reina, que havia estat enfonsat durant els bombardejos del port de Gijón del 19 d'octubre de 1937 i que fou incorporat com a Castillo Olmedo.

La missió d'aquesta comissió es va estendre per tot el litoral espanyol el 9 de febrer de 1939, després de l'ocupació de Barcelona. La Comissió va treballar de valent durant la postguerra en els ports dels Països Catalans; fins i tot a Palma de Mallorca, on va reflotar el vaixell de pavelló britànic Stangrive, rebatejat com a Castillo de Oro.

En el port de Barcelona van ser reflotats els vaixells de bandera britànica African Mariner, el 18 d'abril de 1939, que havia estat enfonsat durant el bom-

bardeig del 22 de gener de 1939; Stan-croft, el 20 d'abril de 1939, que havia estat enfonsat durant el bombardeig del 27 de desembre de 1938; i el Yorkbrook, el 16 de gener de 1940, enfonsat durant el bombardeig del 13 d'octubre de 1938. Van ser rebatejats com a Castillo Montjuich, Castillo Almansa i Castillo Montegudo. També fou reflotat el vaixell grec Lena, el 4 de juliol de 1939, enfonsat el gener. Va passar a anomenar-se Castillo Moncada.

Pel que fa al País Valencià, en el port de València van ser reflotats els vaixells de bandera britànica Lucky, el 24 de maig de 1939, que havia estat enfonsat durant el bombardeig del 10 de febrer de 1939, i el Greatend, el 24 de novembre de 1939, que havia estat enfonsat durant el bombardeig del 28 de maig de 1938. Van ser rebatejats com a Castillo Benisanó i Castillo Noreña. En el port de Gandia es va reflotar el vaixell de bandera britànica Dellwyn, el 10 de maig de 1939, que s'havia enfonsat durant el bombardeig del 27 de juliol de 1938, i es va rebatejar com a Castillo Montesa. En el port d'Alacant es van reflotar els vaixells de bandera britànica English Tanker el 26 d'abril de 1939, que havia estat enfonsat en el bombardeig del 6 de juny de 1938; el Thorpehaven, el 18 de maig de 1939, que havia estat enfonsat durant el bombardeig del 10 de juny de 1938; i el Farnham, el 27 d'agost de 1939, enfonsat en el bombardeig del 27 de juny de 1938. Van ser rebatejats com a Castillo Almenara, Castillo Guadalest i Castillo Montiel.

Per descomptat, hi va haver més captures i més reflotaments. No tots els vaixells de pavelló estranger ni els capturats i declarats bona presa van ser rebatejats com a Castillos ni es van incorporar a la flota mercant de la Gerència ni van ser traspassats per aquesta Gerència a l'Empresa Nacional Elcano quan es va crear, l'octubre de 1940. N'hi va haver que van ser venuts i altres que es van sumar a la flota de guerra, però aquesta és una altra història sobre la qual estic preparant un llibre que s'imprimirà pel gener del 2005.

Josep Miquel Santandreu Soler
Universitat d'Alacant

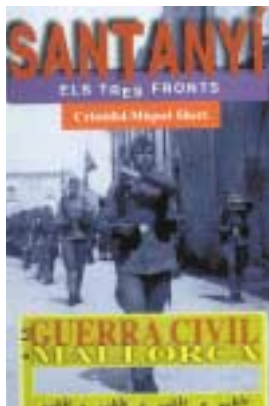
La guerra civil a Mallorca Santanyí

Cristòfol-Miquel Sbert

Documenta Balear, Palma, 2004. 205 pàgines.

Col·lecció: "La guerra civil a Mallorca, poble a poble", coordinada per Arnau Company

L'historiador Arnau Company posà en marxa ja fa anys, en col·laboració amb Edicions Documenta Balear, un ambiciós projecte: la història de la guerra civil a Mallorca poble a poble. Justament amb aquest títol es presenta la col·lecció, i ara se n'edita el sisè exemplar, Santanyí, que segueix els ja publicats de Consell, Sant Joan, Selva i Montuiri. Són, doncs, sis treballs dels 53 que teòricament marquen el límit dels municipis mallorquins. Una feina enorme. No sempre –o més ben dit quasi mai– ben entesa per institucions públiques que no donen prou suport a tan interessant col·lecció. Tot i això, Company va fent, llibre a llibre, realitat el projecte que semblava impossible.

Mallorca és petita, i més ho són els seus municipis. Això fa que els silencis encara es perllonguin, avui dia, sobre els fets ocorreguts durant la guerra. Com diu Joan Vidal en el pròleg d'aquest llibre, i que és extensible a tota la col·lecció i a cadascun dels títols que la componen, la guerra en molts pobles, per a no dir en tots, "és un tema tabú [...] allò que Josep Maria Llompart anomenà 'el gran parèntesi'. Un inexplicable i clamorós silenci [...] sobre uns fets històrics que palesaven l'esclavitud de la por". Justament per això, per anar esvaint les pores que encara resten en moltes localitats petites de Mallorca, aquesta col·lecció és fonamental. Potser això explica la manca del suport institucional, tan generós quan es tracta d'altre tipus d'obres. **Miquel Payeras**

Lluís Companys, diputat per Sabadell

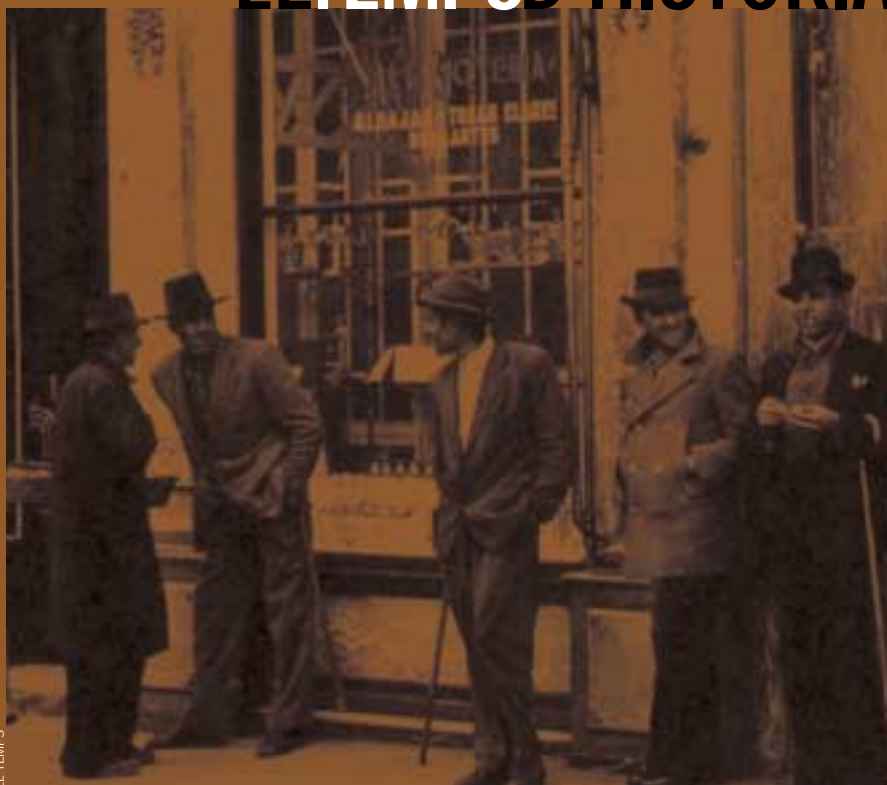
Josep Maria Figueres

República Editorial, El Prat del Llobregat, 2003. 183 pàgines

Sinopsi de l'editorial: Aquest llibre és el recull d'una acurada investigació de l'historiador Josep Maria Figueres per conèixer el pensament de Lluís Companys quan –arran la mort de Francesc Layret– assolí projecció nacional com a director del setmanari *L'Avenir* i diputat per Sabadell en dues legislatures. El llibre reuneix un notable aplec d'intervencions públiques en la lluita de Lluís Companys a favor de la pau: contra la guerra del Marroc, contra la pena de mort, contra qualsevol mena de terrorisme... També en format de crònica periodística i d'entrevista, conté dades del seu posicionament públic davant les injustícies socials comeses contra els camperols catalans. A la selecció d'intervencions parlamentàries, s'hi afegeix un selecte recull d'articles publicats a *L'Avenir* de Sabadell i *El Diluvió* de Barcelona, que aporten noves dades de la labor quasi desconeguda d'agitació social d'un Lluís Companys que esdevindrà líder de les modernes esquerres catalanistes.

EL TEMPS D'HISTÒRIA

EL TEMPS

és possible
gràcies a

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA